

EL 19 DE JULIOL

La matinada del diumenge 19 de juliol una part de la guarnició de Barcelona va sortir sublevada de les seves casernes, d'acord amb les instruccions que des de Pamplona havia donat el general Emilio Mola. L'opinió pública ja coneixia l'aixecament de les guarnicions del Protectorat de Marroc, iniciat el 17. Militants d'acció de la CNT–FAI i d'altres organitzacions d'esquerra vigilaven dia i nit els moviments de les casernes. A l'igual que el comissari general d'Ordre Públic de la Generalitat, Frederic Escofet, que tenia notícies molt precises de l'actuació dels conspiradors gràcies als oficials de la Unión Militar Republicana Antifascista. L'ajudava el comandant Vicenç Guarner, menorquí. La direcció de la revolta militar va recaure en el general M. Goded (destacat aleshores a Mallorca); el pla d'acció era obra d'un grup de joves oficials de la Unión Militar Española (UME), el més actiu dels quals era el capità L. López Varela, que comptaven amb l'ajut de civils d'extrema dreta, falangistes, carlins, de Renovación Española. La gran majoria d'aquests militars, a l'hora d'iniciar l'aixecament, no es van presentar a les casernes. Confiats, després del ràpid contraatac militar del 6 d'octubre de 1934 i del seu fàcil èxit, el pla de la sublevació estava mal concebut i ignorava, o menyspreava, la possible reacció contrària. Tampoc la guarnició no era unànime, i ni el mateix general de la IV Divisió (Llano de la Encomienda) no n'era partidari. Els facciosos hagueren de detenir molts oficials abans de sortir al carrer. La Guardia Civil i el cos de Seguretat i Assalt depenien de la Generalitat, després del traspàs de serveis. La lleialtat de la primera a les autoritats era dubtosa, no pas així la dels segons, manats pel comandant A. Arrondo. Els guardies civils instal·lats a Catalunya estaven dirigits pel general J. Aranguren, i dividits en dos *tercios*, a les ordres dels coronels Brotons i Escobar. Una companyia de militars aixecats a la qual se li suma un petit grup de falangistes va sortir de la caserna de Pedralbes, cap a un quart de cinc del 19 de juliol, avançaren per la Diagonal i el carrer d'Urgell fins a la Gran Via; aquí es dividiren i mentre uns anaven per la Ronda de Sant Pau en direcció al Paral·lel per ajudar els revoltats de Capitanía, al passeig de Colom, els altres serien detinguts a la plaça de Catalunya. Cap a les cinc del matí va sortir, a peu, un regiment de cavalleria de la caserna del carrer de Tarragona, un grup del qual va arribar a la plaça d'Espanya, un altre a la bretxa de Sant Pau, pel Paral·lel, i un tercer a la plaça de la Universitat. Des de la caserna de la Travessera van sortir tres esquadrons que anaren fins al passeig de Gràcia–Diagonal, el Cinc d'Oros, i allí foren aturats. Mig centenar d'artillers amb els seus oficials, procedents de la caserna de Sant Andreu (i que havien donat la volta per la Vall d'Hebron), baixaven pel carrer de Balmes per anar a la plaça de Catalunya, altres per Indústria – Pare Claret – Bruc arribaren al carrer de la Diputació; però foren detinguts entre els carrers de Llúria i Claris. Altres forces sublevades d'artilleria partiren de la caserna dels Docks: unes arribaren fins a la plaça d'Espanya, les altres fustigades des de la vella plaça de toros de la Barceloneta no aconseguiren arribar al Passeig Nacional, tancat per una enorme barricada feta pels obrers del port, amb carretons i bales de paper. Els artillers hagueren de retirar-se a la caserna, uns, i altres foren delmats, i detingut el seu cap López Varela, anima de la conspiració, que fou traslladat a Governació. Les casernes de Sant Andreu i de la Mestrança foren encerclades molt de pressa per una massa hostil, formada majoritàriament per cenetistes. Els sublevats no van aconseguir cap dels objectius previstos – el domini dels centres oficials i des del moment que sortiren de les casernes foren seguits, vigilats i fustigats per forces d'ordre públic (sobretot guàrdies d'assalt) i obrers armats. En els combats de carrer, l'exercit i els pocs centenars de voluntaris que el seguien foren vençuts amb relativa facilitat: el Govern Militar i la Capitanía estaven assetjats; els de la plaça de Catalunya s'hagueren de refugiar a la Telefònica i a l'Hotel Colón, amb nombroses víctimes (cavalls i muls restaven ferits i morts a la mateixa plaça); altres quedaren detinguts a la bretxa de Sant Pau; els que es refugiaren a la Universitat foren fets presos aviat; els que anaren al Cinc d'Oros, atacats pertot arreu, s'hagueren de refugiar; la caserna de les Drassanes fou atacada pels anarco–sindicalistes que entraren per la porta de Santa Madrona i se n'apoderaren, excepte de la part de darrere, que resistí. Al migdia del 19 era ja evident que els aixecats, resistissin molt o poc, no havien aconseguit els seus propòsits. Escofet va fer traslladar el president Companys a la Comissaria de la Via Laietana, la mateixa matinada del 19, perquè la considerava lloc més segur i protegit. Al Govern Civil, el conseller Josep M. Espanya fou auxiliat pel general Aranguren i pel coronel Brotons, de la Guardia Civil. Avançat el matí arribaren al passeig de la Duana diverses companyies de la Guardia Civil fins aleshores indecises i inactives. Abans del migdia, Goded va arribar en un hidroavió, i es va tancar a Capitanía – on

Llano de la Encomienda havia estat arrestat –, i comprova que totes les unitats revoltades estaven aïllades i paralizades. La reacció popular contra l'aixecament fou molt amplia. La nit del 18 de juliol les organitzacions obreres estaven alerta i vigilant les casernes. Quan la tropa sortia, la matinada del 19, les sirenes de les fabriques i dels vaixells del port no pararen de sonar. Milers de militants i d'esponanis s'anaren concentrant als llocs de lluita, per recollir les armes dels morts, dels ferits i dels presoners i poder-les utilitzar contra els facciosos. És difícil esbrinar qui fou la peça clau de la victòria, si les forces d'ordre o els voluntaris civils. En tot cas, és evident que la moral dels uns donava suport a la dels altres i la potenciava. S'havia creat un Comitè de Defensa Confederal, dirigit pel grup d'acció anarquista «Los Solidarios», amb Durruti, Garcia Oliver, Francisco Ascaso, Ricardo Sanz, Aurelio Fernández, que no havia aconseguit que la Generalitat li donés armes llargues. En tenia des del 6 d'octubre, les que els proporcionaren alguns oficials de l'Exercit, les que van treure d'alguns vaixells del port, i, especialment, les que anaven recollint en la mateixa acció de guerra. Des del primer moment del 19 de juliol aquest grup va saber impulsar consignes adients, com la d'utilitzar camions i cotxes requisats per moure's ràpidament per Barcelona. Quan va començar la lluita el Comitè de Defensa s'instal·là a la Plaça del Teatre, des d'on dirigia l'acció. Tancat a Capitania, el general Goded va fer tot el possible per mobilitzar més recursos militars, perquè de seguida va veure perduda l'operació de prendre Barcelona. Va parlar telefònicament amb el general Aranguren, però no el va convèncer que sumés la Guardia Civil a l'aixecament. Al contrari, cap a les dues de la tarda, una columna de guardies civils – entre cinc-cents i nou-cents homes – que s'havia concentrat davant de la Conselleria de Governació, pujava per la Via Laietana – ma– nada pel coronel Antonio Escobar – i en passar davant de Comissaria (des del balcó de la qual Companys, Escofet, Guarner, Tarradellas i algú més els veien arribar) es posà a les ordres de les autoritats legals. Quan aquests arribaren a la plaça de la Universitat dominaren fàcilment els sublevats refugiats a la Universitat. Els edificis de la plaça de Catalunya en poder dels rebels caigueren poc després en mans dels guardies civils i dels d'assalt i de la multitud en armes. A mitja tarda del 19 el centre de Barcelona era lliure de facciosos. Després fou assaltada Capitania General. Alguns es rendiren i altres no s'adonaren d'això i continuaren fent foc. L'ocupació de l'edifici fou tumultuosa i molts dels defensors foren executats allí mateix. Goded fou conduït davant de Companys, que el va convèncer que parlés per radio anunciant la seva derrota – tal com havia fet Companys el 7 d'octubre – per evitar un major, i inútil, vessament de sang. El parlament de Goded va tenir gran ressonància a tot Espanya i a Catalunya fou decisiu. Com explica Lluís Romero, a Lleida, a Girona i a Figueres les tropes van tornar a les seves casernes; els compromesos de la Seu d'Urgell van fugir a Andorra; l'estat de guerra declarat a Mataró va quedar sense efecte. Ni la guarnició de Tarragona ni el batalló de metralladores de Manresa no s'havien unit a l'aixecament. L'aviació es mantingué fidel a la legalitat, a l'igual que el cos de Carrabiners i la Intendència. De l'aeròdrom del Prat de Llobregat sortiren nombrosos avions que bombardejaren els locals en poder dels rebels. Fora de Barcelona, on la sublevació militar avança més fou a Lleida. Aquí els militars, ajudats per la guàrdia civil, ocuparen la Paeria, telègrafs, telèfons, l'estació de ferrocarril i l'emissora de radio, el matí del 19 de juliol. Les notícies que arribaven de Barcelona els desanimaren i cediren el dia 20. La victòria de la Generalitat i dels voluntaris armats a Barcelona va produir instantàniament la fi de l'alçament a Catalunya. Les casernes en poder dels rebels s'anaren rendint. La nit del 19 al 20 de juliol els sublevats de la Mestrança de Sant Andreu fugiren i els obrers que la rodejaven s'empararen de les armes. És el que la CNT–FAI estava esperant. Uns trenta mil fusells, metralladores i abundant cartutxeria van anar a parar a mans de la gent, sense control de ningú. Amb això va canviar el signe de la guerra i es va determinar el camí de la revolució, que comentava. Quedaven en mans dels revoltats les Dependències Militars (el Govern Militar), una part de les Drassanes i el convent dels Carmelites, de la Diagonal, on s'havia refugiat part dels tres esquadrons sortits de la caserna de la Travessera i que en arribar al Cinc d'Oros varen ser delmats pels guàrdies d'assalt i els civils que els esperaven amagats als terrats, als balcons, darrere els arbres i als portals de les cases. Aquell matí del dilluns 20 de juliol cremaven totes les esglésies, els convents i els edificis religiosos de Barcelona, amb poques excepcions (la Catedral, el monestir de Pedralbes, etc., defensats pels mossos d'esquadra). Poc abans del migdia els refugiats als Carmelites es rendiren a la guàrdia civil. En va, ja que igualment va haver-hi execucions sumaries, entre les quals les d'alguns religiosos del convent – una dotzena (aquest cas fou un dels que va servir per crear la brama de les esglésies com a nius de facciosos, des d'on es disparava contra el poble). A la mateixa hora, aproximadament, varen rendir-se les Dependències Militars. Després queien les Drassanes, on morí en l'atac Francisco Ascaso. Els rebels havien perdut a Barcelona i a Catalunya, però no a tot Espanya. Acabava un cop d'Estat i s'iniciava

una guerra civil. Aquest 19 i 20 de juliol fou més espectacular que veritablement sagnant (de manera relativa, és clar, i sobretot comparant—ho amb els quasi tres anys de mortal— dats que seguiren): els revoltats tingueren pocs morts, perquè actuaren sempre a la defensiva i parapetats; de les forces d'ordre públic al servei de la legalitat, els guàrdies d'assalt, que són els que portaren el pes de la lluita, sofriren dues—centes cinquanta—set baixes (trenta—quatre de mortals) i poques la guardia civil (que actua molt més tard, de manera limitada, i quan la revolta estava ja dominada). Més baixes van tenir els sindicats i els partits d'esquerra, sense que fos més de tres—cents el nombre de morts. En total, uns quatre—centes cinquanta morts a Catalunya els dies 19 i 20 de juliol de 1936. Els civils revoltats a Barcelona van ser 396, entre els quals 92 eren de Falange i 205 carlins; la resta militava a Renovación Española, diversos grups de dreta radi— cal, o monàrquics, o eren simplement civils armats, sense classificació política. N'hi havia molts més de compromesos, però a l'hora de la veritat no es presentaren a les casernes el 19 de juliol. La plana major del carlisme a Barcelona estava distanciada dels conspiradors. Les relacions dels civils amb la UME les portaren Juan Aguasca per Tradicionalistas y Renovación Española (Josep M. Cunill Postius era el cap dels requetòs compromesos), i José M. Poblador, per la Falange. Altres conspiradors foren José M. Badius, de la CEDA i les JAP, García Ramal, de Renovación Española, i Ramon Sales, dels Sindicats Lliures. Tota una sèrie de grups d'ultradreta poc aportaren a la sublevació: els Cruces de Sangre, les Juventudes Anti—Marxistas, el Partido Nacionalista Español, la Peña Ibérica, l'Espanya Club, etc., són noms i poca cosa més. La realitat de l'aixecament a Barcelona és que hi van participar poc menys de quatre—centes persones, i que carlins i falangistes n'eren la base. La Lliga Catalana, o Regionalista, no sabia res de tots aquests negocis, ni es comptava amb ella. No tan sols així, sinó que els arxius testifiquen que els conspiradors no trobaven diners a Catalunya per a preparar l'alçament. El fracàs de la recaptació fou total. Un dels que els buscà fou el baró de Viver, de Renovación Española, i qui demanà que en donessin fou la CEDA i la **JAP**, des de Madrid. Antonio Llopis, del Foment, i López Varela s'encarregaren de buscar diners entre industrials i comerciants, sense èxit. Es demanaren quaranta milions a la Lliga, i aquesta els denega.

LA DESINTEGRACIÓ DEL PODER. LA REVOLUCIÓ

La derrota dels militars revoltats i la distribució d'armes entre el poble van provocar el col·lapse total de l'administració pública. Des del 20 de juliol el poder era al carrer. Apareixen comitès de barri, locals, comarcals, cada un d'aquests sobirà en el territori que controla. La gent armada actua al seu lliure arbitri: cremen esglésies, escorcollen, detenen, maten, deposen autoritats. Són ells, en definitiva, la nova autoritat. Aquests comitès San de composició molt variada, en general frontpopulistes, però hi dominen els grups, o les persones, més radicals. Els guàrdies d'assalt, els carrabiners, els mateixos guàrdies civils que han participat en l'aixafament de la revolta estan cansats i s'han contagiats de la febre revolucionària. L'Exercit ha desaparegut pràcticament de Catalunya. Els seus oficials han estat detinguts o executats, els que han pres part en l'aixecament, o abandonen o s'amaguen, excepte un petit nucli conegut de militars d'esquerra, que, tot i tenir garanties del seu passat i de la seva actuació contra els revoltats, són mirats amb desconfiança i poc poden fer per canviar la situació. A més, el govern de la República dóna, el mateix 18 de juliol, uns decrets — que firma Santiago Casares Quiroga — dissolent totes les unitats de l'Exercit que prenen part a la revolta i llicenciant les tropes els caps de les quals s'haguessin posat contra la legalitat republicana. Això significa que el 20 de juliol han desaparegut tots els soldats de les casernes de Barcelona i de bona part de les guarnicions catalanes. La mesura era absurda i contraproduent. Al costat rebel no fou, òbviament, seguida i els soldats restaren manats pels seus oficials «golpistes». Sense Exercit ni forces d'ordre públic, les autoritats catalanes perden totalment el control de la situació. Escofet dimiteix el seu càrrec de comissari general d'ordre públic, perquè no vol presidir el «desordre», i ha d'anar a l'estranger, a l'agost, per evitar represàlies dels feixistes. Quan torni mesos després, al maig de 1937, serà només per anar a lluitar al front d'Aragó. El 20 de juliol a la tarda, ja vençuda la revolta, el president Companys es reuneix amb els consellers del govern de la Generalitat i amb diversos dirigents polítics. La valoració és comuna: no es pot aturar ni la revolució ni el desordre. Companys, aleshores, convoca els dirigents confederals, que són els que més seguidors tenen, i més armes, els més radicals i els qui, d'alguna manera, poden ajudar a encarrilar el desgavell. Amb habilitat política, Companys vol guanyar temps: els admet el mèrit de la victorià i es disculpa per les repressions que han sofert en el passat (en la part que ell, l'Esquerra i la Generalitat en podien ser responsables). Els ofereix també el poder, quan sap

que no poden acceptar-lo, i els dóna una fórmula que creu que pot fer possible la seva col·laboració: la creació d'un Comitè Central de Milícies Antifeixistes – invent, sembla, de Jaume Miravittles –, encarregat de governar, de manar (sense ser, perd, el govern legal, que l'ortodòxia anarquista no admet). Contra el que el seu nom pugui fer creure, *no* era un comitè encarregat de reclutar milícies, sinó que s'entenia que era una coordinació de forces formades per milícies revolucionaries. La CNT–FAI va acceptar immediatament la proposta, no sense alguna tensió interna, ja que Garcia Oliver era partidari «d'anar a per totes», és a dir, d'imposar d'immediat una revolució i un regim anarco-sindicalista, o anarquista. Segons Joan Garcia Oliver, pocs dies després del 19 de juliol va haver-hi un Ple de federacions locals i comarcals de la CNT–FAI on va discutir-se la conveniència, o no, d'acceptar el Comitè de Milícies: «... *yo había llegado a la conclusión de que, a partir del llamamiento del presidente Companys y de la aceptación de acudir a oclre, asi como de haber aceptado, aunque fuese provisionalmente, la creación del Comité de Milicias, lo que en realidad habíamos hecho todos era taponar la marcha de la revolución social, por la que habíamos luchado siempre.* »... *Opinaba que había llegado el momento de que, con toda responsabilidad, terminásemos lo empezado el 18 de julio, desechando el Comité de Milicias y forzando los acontecimientos de manera que, por primera vez en la historia, los sindicatos anarcosindicalistas fueran a por el todo, esto es, a organizar la vida comunista libertaria en toda España...* »*No salía de mi asombro. Acababa de celebrarse el Pleno de locales y comarcales más insólito. Unos delegados, convocados urgentemente y desconocedores de lo que iba a tratarse en aquel Pleno acababan de adaptar acuerdos que tiraban por la borda todos los acuerdos fundamentales de la CNT, ignorando de paso lo más elemental de su historia de organización fuertemente influida por los radicalismos del anarquismo. Y habían sido elementos de la FAI los que la impulsaban a posiciones tan reformistas que ni siquiera los treintistas se hubieran atrevido a enunciar, quienes, por cierto, no habfan intervenido en la discusión ni adoptado posición. Muchos de ellos, despejada la incógnita de vencer al ejército, hubieran suscrito la propuesta de ir a por el todo, siempre que significase, como yo había defendido, que sería la CNT, con sus órganos sindicales, la que lo afrontase.* »*Entre la revolución social y el Comité de Milicias, optaba la Organización por el Comité de Milicias. Habría que dejar que fuera el tiempo el que decidiera sobre quien tenfa razón, si ellos, la mayoría del Pleno, con Santillán, Marianet y Federica y su grupo de anarquistas antisindicalistas como Eusebio Carbó, Felipe Alaiz, Garcia Birlén, Fidel Miró, José Peirats y otros, o la Comarcal del Bajo Llobregat que conmigo sostenia la necesidad de ir adelante con la revolución social, en una coyuntura que nunca se había presentado antes tan prometedora.*» La immensa majoria dels confederals cregueren, al contrari que Garcia Oliver, que prendre el poder era impossible, donats tots els problemes amb vista a l'articulació de l'economia i de la nova societat, amb una opinió internacional contrària i amb uns militars sublevats els quals calia, encara, vèncer. Aquesta opinió més moderada la compartien tant els sindicalistes com els faistes, Abad de Santillán i Federica Montseny (i el mateix Durruti, també). I quan setmanes després la CNT–FAI va decidir-se a entrar al govern de la Generalitat de Catalunya – el 27 de setembre de 1936 – immediatament es va dissoldre aquest Comitè de Milícies, sense problemes. Estigué format per tres representants de la CNT, dos de la FAI, tres d'Esquerra Republicana de Catalunya, tres de la UGT i un per cada una de les següents organitzacions: Acció Catalana Republicana, Unió de Rabassaires, PSU i POUM. El 31 de juliol la Generalitat crea una Conselleria de Defensa (de la qual s'encarrega el comandant d'aviació Felipe Díaz Sandino), envaint competències de l'Estat que l'Estatut d'Autonomia no li reconeixia (i que Azana en els seus papers sempre tirara en cara a la Generalitat, com una usurpació separatista de funcions). La realitat, però, era la que imposava solucions: a partir del 20 de juliol de 1936 no hi ha Exèrcit a Catalunya i sí que hi ha militars rebels, i la Generalitat per fer-hi cara ha de crear, necessàriament, organismes i assumir competències, fos o no fos legal i estatutari. La resta no és altra cosa que la passió anticatalana de Manuel Azana. Per altra part, a Catalunya, des del 19 de juliol de 1936, la legalitat ho és damunt el paper, i les autoritats ho són de nom. Amb el pas del temps es reconstituirà el poder públic, especialment després dels fets de maig del 1937. Però, ara, el poder real és a mans de qui té més gent, més armes i més iniciativa. Apareixen unes Patrulles de control que en teoria han de vetllar pel nou ordre revolucionari, però que en realitat fan la guerra pel seu compte i la major part dels membres de les quals són de dubtosa moralitat social. Sembla que tingueren un miler d'homes enquadrats, la meitat dels quals anarquistes. Però tots els partits i els sindicats hi tingueren gent (a vegades, és cert, per defensar-se més que per actuar). Amb la revolució apareix l'idealisme, la mobilització desconeguda i brutal de totes les energies positives, però també el descontrol, la venjança personal, el sadisme, l'acte arbitrari. I un fenomen típic de

totes les revolucions: l'ingrés massiu de nous militants que, en general, van a parar als grups més radicals. Aquest neòfit és el pitjor espècimen de la revolució: la seva covardia anterior (o un passat no gaire net ni gloriós) l'empenya cap a les pitjors accions, les més salvatges i les més injustes. Ben sovint he sentit explicar, en privat, és clar, als mateixos dirigents anarquistes i d'altres grups com la seva vida va córrer perill en produir-se la revolució i en intentar frenar els incontrolats: anarquistes de tota la vida, aculats, per moderats, per una massa assassina que mai no havia lluitat per la revolució, i que si abans no volia res ara ho vol tot, i a la vegada.

LES MILÍCIES

Tots els grups antifeixistes enviaren voluntaris cap a l'Aragó, amb el propòsit de fer recular els rebels i de prendre Saragossa, important per la seva població i pel fet de ser un centre obrer on predominava la CNT. La pèrdua d'aquesta ciutat els anarquistes no l'havien paït. Encara que sota control militar, la Confederació hi comptava amb partidaris i amb gent fidel que esperava l'ocasió per recuperar la capital aragonesa. Les principals columnes que sortiren de Catalunya foren la Durruti, la Ortiz, la Aguiluchos de la FAI i la Roja y Negra, totes amb predomini anarquista; la Carles Marx (o José del Barrio), del PSUC; la del POUM; la Macia-Companys, d'Esquerra Republicana de Catalunya i d'Estat Català; la Pirinenca, formada per jovent catalanista radical, i la Villalba, on anaren a parar soldats de les guarnicions de Lleida, la Seu d'Urgell i Girona i anarquistes de Barcelona (portats per G. Jover i Domingo Ascaso). Contra el que es diu sovint, els que vingueren a participar a l'Olimpíada Popular, que havia de celebrar-se a Barcelona, a partir del 20 de juliol, com a contrapunt als Jocs Olímpics del 1936 – que es feien en el Berlín nazi –, poc participaren en les lluites de carrer a Barcelona. Uns dos-cents d'ells s'incorporaren a les columnes de voluntaris (i són per tant els primers internacionals, abans de l'aparició de les Brigades Internacionals). Cap a l'agost de 1936, uns trenta mil voluntaris sortits de Catalunya cobrien el front d'Aragó. Anaven acompanyats d'alguns militars professionals, que feien d'assessors. Al començament eren molt pocs, dos o tres oficials per columna. Les columnes portaven armament lleuger – amb poca munició – i tingueren el suport de la base d'aviació del Prat, la més mal dotada militarment d'Espanya: nou avions Breguet (dels quals només cinc estaven en vol) i vuit caces Newport (dels quals només tres en servei). Es construïren camps d'aviació avançats a Lleida i Sarinena (Osca). Les columnes s'emportaren el bo i el pitjor de la revolució, l'idealista que no volia la «pau» de la reraguarda i preferia jugar-se la vida al front, i l'aventurer o el desvagat que tenia ganes de fer servir les armes. Els anarquistes n'impulsaren la creació, per conquerir Saragossa i estendre la seva influència fora de Catalunya; Companys ho veié de bon ull pensant que així buidaria Catalunya d'elements, en el millor dels casos, perillosos. El 24 de juliol la CNT-FAI va convocar els combatents al passeig de Gràcia – Diagonal per formar columnes i anar a reconquerir Saragossa. Ningú no sabia el resultat d'aquesta demanda: se'n presentaren tants – portant ja les seves pròpies armes – que es van poder formar dues columnes. Les primeres. Una, la Columna Durruti, la formaven uns tres mil combatents, amb tres bateries d'Artilleria; portava el comandant Enric Pérez Farras com a assessor militar. La segona, d'uns dos mil homes, era manada pel fuster anarquista Antonio Ortiz. Les dues columnes van sortir immediatament el mateix 24 de juliol. Després de fer mal per Cervera, van parar a Lleida. Seguint la carretera Lleida-Saragossa, el 2 d'agost Durruti pren Bujaraloz, i dies després Pina i Osera, on l'aturen les forces franquistes. Al novembre de 1936, Durruti amb part de la seva columna anirà a defensar Madrid, i allí morirà. La columna dirigida per Ortiz (dita Segona Columna), de Bujaraloz passa al sud de l'Ebre, va cap a Casp, la qual ocupa després d'un aferrissat combat contra guàrdies civils i falangistes (en el qual tingué unes dues-centes baixes), pren Alcanyís, Azaila, la Zaida i Sástago, on és aturada per l'exercit entre Quinto i Belchite. Al llarg del seu camí se li incorporen petites columnes de voluntaris aragonesos, una de lleidatana formada per un miler de milicians i alguns soldats, i una formada per uns sis-cents soldats, i alguns milicians, sortida de Tarragona (i que havia expugnat Calaceit i pres Muniesa). Les columnes anaren engreixant-se: la Durruti va arribar als set mil homes i la Ortiz als cinc mil. Més endavant foren les bases de la 26 i la 25 Divisions. El PSUC – tot just constituït el 23 de juliol, per fusió dels quatre partits obrers que ja estaven en procés d'integració durant el període del Front Popular – va crear la seva milícia, la Carles Marx (o 19 de Juliol, o PSUC), i va sortir cap al front el dia següent que els anarquistes. La dirigien Josep del Barrio, A. Trueba i Angel Estivill, i era formada per uns tres mil milicians. Incorporà voluntaris estrangers: italians, com Nino Nanetti; polonesos i, especialment, alemanys, que crearen

la Centúria Thaelmann. Es dirigí al nord d'on operava Durruti, intentà envoltar Osca i finalment fixà el front des de Tardienta (on tenia el quarter general) fins a la serra d'Alcubierre. Fou una de les primeres columnes que es militaritzaren, i la base de la 27 Divisió. El mateix dia 24 de juliol des de Barcelona i Lleida marxà al front d'Aragó una columna del POUM (la Lenin, o Joaquín Maurín), d'uns dos mil combatents, dirigida per Josep Rovira, i amb Jordi Arquer com a comissari polític. Cobrí el front d'Osca, davant de Bellestar. Hi anaven força estrangers. Una segona columna del POUM (la Oltra Picó) arribà amb un miler d'homes al mateix front, el 7 d'agost, i establí el centre d'operacions a Alcubierre. En aquesta columna hi estaven incorporats el poeta britànic John Cornford i George Orwell. Foren la 29 Divisió (dissolta arran dels fets de maig de 1937). La Macia–Companys va sortir de Barcelona els primers dies d'agost, amb mil cinc–cents milicians, manats pel tinent coronel Jesús Pérez Salas i amb Enric Canturri (ex–alcalde de la Seu d'Urgell i diputat al Parlament de Catalunya) com a delegat polític. La columna enllaça pel nord amb la columna Ortiz i pel sud amb les milícies valencianes. Establí el quarter general a Montalbán i cobrí el front des d'Allueva a l'Alfambra. El 28 d'agost van sortir de Barcelona dues columnes confederals més – la Aguiluchos de la FAI i la Roja y Negra –, reforçades per guàrdies d'assalt voluntaris, formades per uns dos mil homes i organitzades per Joan Garcia Oliver. L'assessor militar era Josep Guarner, germà de Vicenç, i la dirigien Luis Escobar i M. García Vivancos. S'incorporaren al front d'Osca, on connectaren amb una columna dirigida pel coronel José Villalba (formada amb les restes de dos batallons de muntanya i forces de les guarnicions de Lleida, la Seu d'Urgell i Girona), i amb la columna anarquista manada per Domingo Ascaso, Gregorio Jover i Cristóbal Aldabaldetrecu, d'uns quatre mil homes, entre els quals un nombrós grup d'italians (de la columna Giustizia e Liberth, amb Carlo Roselli i Camilo Berneri). Aquestes columnes ocuparen Tardienta, Siétamo (definitivament, el 12 de setembre), Estrecho Quinto i Montearagón, el 30 d'aquest mes, a l'est d'Osca, que, a primers d'octubre, estava quasi totalment encerclada. Amb aquestes forces es forma la 28 Divisió. De Tarragona varen sortir diverses columnes, a més de la que va incorporar–se a la d'Ortiz. Un grup de milicians de Tarragona va anar, per Móra i Gandesa, fins a Calaceit i Cretes; el 24 de juliol va sortir de Tarragona una columna dirigida pel coronel Angel Martínez Penalver, amb soldats, forces d'ordre públic, milicians de Tarragona i de Reus (amb dos mil combatents), que per Falset i Gandesa van arribar a Alcanyís i dies després a Muniesa, on establí el quarter general. La columna Pirinenca actua a l'Alt Aragó, i era formada per aragonesos i pel Batalló Pirinenc (amb muntanyencs catalans, on hi havia molts universitaris nacionalistes), amb un total d'uns dos mil combatents. Es va convertir en Brigada Pirinenca i, després, amb l'afegit de dues brigades més, d'altres procedències, en la 43 Divisió.

Segons Alcofar Nassaes: *«Las columnas de Aragón fueron fruto de la más disparatada de las improvisaciones. La distribución de las armas fue igualmente caótica y hasta la artillería no se utilizó según las necesidades de cada sector sino en función de en qué manos hubieran caído las piezas o de las posibilidades de su transporte; inicialmente sólo combatieron los cañones de 75 mm y los obuses de montaña de 105, simplemente porque cabían con más facilidad en los camiones, despreciándose las piezas Vickers de 105 mm y sobre todo los pesados obuses Schneider de 155 mm, que tardaron varias semanas en llegar a los frentes por falta de tractores. En cuanto a la aviación, la gran penuria obligó a veces a utilizar hidroaviones sobre los frentes de tierra, con la infantil recomendación a los pilotos de seguir el curso del Ebro, por si tentan que realizar algún amerizaje de emergencia. »A pesar de todas estas deficiencias, de la absoluta indisciplina, de la falta de instrucción, de la penuria de mandos militares y del desprecio que los milicianos sentían por la militarización, las columnas supieron batirse con eficacia contra las fuerzas militares que tenfan en frente, venciendo resistencias y oponiéndose a los contraataques, hasta apoderarse de gran parte del territorio aragonés, siendo capaces de mantenerse junto a las tres capitales hasta bien entrado 1938, sin recibir ayuda de nuevos armamentos. »*

A finals de 1936 els milicians catalans cobrien un front a l'Aragó d'uns quatre–cents a cinc–cents quilometres, des de la serra de la Tendeñera tocant a la frontera francesa fins al riu Alfambra, on connectaven amb les milícies valencianes. Una part estava formada per trinxeres, per parapets i per posicions fortificades (especialment a Osca), però a la resta del front les posicions eren discontinúes. Forces expedicionàries catalanes intentaren, també, reconquerir l'illa de Mallorca, en poder dels revoltats des de l'inici de l'aixecament, a l'igual que totes les Balears, excepte Menorca, on les forces d'esquerra i els soldats lleials

havien recuperat el poder. De Barcelona sortí una expedició, dirigida pel capità d'aviació Albert Bayo, a principis d'agost de 1936, que aconseguí desembarcar a Portocristo, el 16 d'agost, i establir un cap de pont, però fou derrotada i hagué de reembarrar cap a Barcelona la nit del 3 al 4 de setembre. L'operació fou ben vista per la Generalitat de Catalunya i el Comitè de Milícies, però no pel govern de la República, que no va fer res per ajudar-la, perquè considera que era una maniobra de prestigi de la Generalitat i dels anarquistes, i que només afavoriria aquests en detriment de la defensa de Madrid i de la lluita en altres fronts. A qui sí que interessava el domini de les Balears, clau del Mediterrani occidental, era a Mussolini i al govern feixista italià, que pensaven tenir aquí una base per a futures expansions territorials i de domini estratègic. L'expedició Bayo era composta de milicians d'Estat Català, del PSUC i d'anarquistes, i de forces d'aeronàutica amb base a Barcelona. Més endavant s'hi afegiren grups de la guarnició de Menorca i una centúria de mallorquins. Sortiren de Barcelona el 3 d'agost, cap a Maó primer, en un destructor i en el vaixell mercant Marques de Comillas, amb vuit-cents milicians. El dia 4 el vapor Ciutat de Tarragona, protegit pel mateix destructor (l'Almirante Miranda), porta més milicians a Maó; i el dia 5 aquest destructor amb mil milicians més surt de Barcelona i en recull tres-cents a València. Des d'aquí anaren a Formentera, que es rendí al matí del 7 d'agost, i a Eivissa, que fou ocupada el 9 del mateix mes. Des d'aquí retornaren a València una part de les forces militars el 12 d'agost (amb el cap de la Guardia Civil Manuel Uribarry), acusant Bayo d'excessiu protagonisme i de voler ocupar les illes per a la Generalitat de Catalunya. En la comunicació al govern central, Uribarry deia: «*Observo tendencia a supremacia catalana sospechosa de querer incorporar estas islas al Estatuto de Cataluña... Prevengo ese Gobierno conflicto que puede cortarse ahora.*» A Menorca, Bayo es reforçà més, i, finalment, inicià el desembarcament a Mallorca la nit del 15 al 16 d'agost, prop de Manacor. Els vuit mil homes tenien el suport de catorze avions, de dos destructors, de dues canoneres, d'un torpediner i de tres submarins. L'expedició fou mal portada i mal realitzada (entre altres coses, amb excés de publicitat, que va facilitar a les autoritats de Mallorca l'organització de la defensa i del contraatac). Bayo aconseguí establir un front de catorze quilometres, per set d'amplada, però lluny dels nuclis vitals de Mallorca. No es produí, a més, la suposada insurrecció dels mallorquins, sinó que al contrari hi hagué gran irritació contra els «catalans» que havien bombardejat Palma i volien quedar-se amb l'Illa. L'arribada d'avions italians per ajudar els franquistes acaba de decidir la lluita. Amb ells hi anava l'autodenominat Conde Rossi. Bayo, desautoritzat, reembarrà precipitadament, deixant-se a Mallorca material de guerra i dos-cents quaranta milicians. L'expedició sofrí tres-centes baixes, setanta de les quals mortals. Mallorca recupera fàcilment les illes de Cabrera, de Formentera i d'Eivissa. Va haver-hi també, al començament de la guerra, voluntaris catalans en la defensa de Madrid: la centúria Gastone Stozzi, formada per italians i per catalans, va arribar a Madrid el 10 de setembre per col·laborar amb el 5.º Regimiento; la columna Llibertat, amb gent del PSUC, al setembre-octubre combatia al front del Tajo; una segona columna Llibertat arriba el mes de novembre a Madrid, i el dia 14 fou destinada a un sector de la Ciudad Universitaria; el 20 de setembre va entrar a Madrid la columna Tierra y Libertad, formada per sis-cents seixanta milicians anarquistes i més de dos-cents soldats; el 12 d'octubre, més de sis-cents milicians del POUM són a Madrid; el 12-13 de novembre, Durruti, amb mil vuit-cents homes de la seva columna, arriba a Madrid a combatre. El 20 d'aquest mes mor a Madrid en circumstàncies encara avui discutides (accident, bala enemiga, assassinat?), Buenaventura Durruti, un dels mites més grans de l'anarquisme hispànic. Fou enterrat a Barcelona dos dies després en un acte massiu impressionant.

LES COL·LECTIVITZACIONS I LA POLÍTICA ECONÒMICA

Després dels dos dies de combat, el 19 i el 20 de juliol, els obrers tornaren a la feina com de costum, i es trobaren amb el fet que bon nombre d'amos havien desaperdut, assassinats els uns, discretament retirats els altres. I amb ells, els gerents, els directius, alguns encarregats. Comitès d'empresa ompliren el buit i s'encarregaren d'organitzar el treball (la major part amb la idea que aquella era una situació transitòria). Més que una apropiació de l'empresa el que es produí fou una substitució, un control obrer. En moltes empreses mitjanes i petites en les quals el burgès no havia fugit o no havia estat «liquidat», aquest decidí convertir-se en tècnic, cedint l'empresa als obrers d'acord amb ells i sabent que les coses tornarien més endavant al seu lloc. Ni el mateix anarquisme no va planificar cap ocupació de fabriques i de tallers. El resultat va ser multiforme, variat. Esquematzant podem agrupar els casos en: 1) empreses de propietat privada en les quals

hi havia un comitè obrer de control; 2) empreses col·lectivitzades dirigides pels mateixos obrers (aquestes eren, en molts casos, on el propietari va passar a ser tècnic); 3) grups d'empreses socialitzades, dirigides pel seu sindicat obrer; 4) grups d'empreses municipalitzades (en general, els serveis); 5) cooperatives. Les cooperatives de producció sempre havien estat escasses a Catalunya, no pas així les de consum. De la seixantena que n'hi havia, algunes eren força conegudes, com la fàbrica de vidre de Mataró, creada per Joan Peiró. Al juliol de 1937 va tenir lloc un congrés de cooperatives de Catalunya. Com va escriure Albert Pérez-Baró, a *30 mesos de col·lectivisme a Catalunya*: « ... en començar la guerra civil i després de les primeres incautacions, però sobretot després d'ésser promulgat el decret de col·lectivitzacions, alguns vius prengueren la iniciativa de cedir a llurs obrers llurs respectius negocis, constituint amb ells cooperatives de producció o industrials, amb la qual cosa pretenien, i generalment aconseguien, seguir usufructuant en forma de gerents la direcció de l'empresa.» Al camp català, en canvi, va haver-hi un cert procés de col·lectivització, voluntària o forçosa, molt conflictiva. En conjunt, doncs, un procés espontani, gens planificat, que pot ser definit com de revolució social, però també com d'adaptació realista a les circumstàncies ambientals, per part dels treballadors i de la major part dels propietaris. El POUM i sectors anarquistes intentaren teoritzar la realitat, i radicalitzar el procés de transformació social. Bona part de l'anarquisme, els partits republicans i el PSUC, al contrari, imposaren una política restrictiva i de retorn a la legalitat constitucional. Especialment, el comunisme ortodox fou molt crític amb la igualació social que a vegades es produïa, i defensa el ventall de sous, la direcció personalitzada i no assembleària de les empreses, el respecte als tècnics. Política d'ordre, que va atraure petits empresaris, botiguers, professionals liberals, tècnics, etc., que encara que no combregaven amb el comunisme veien en aquesta actitud política – i en la seva organització jerarquitzada i disciplinada – una garantia de supervivència. El resultat va ser un creixement espectacular del PSUC, i de la UGT – que a Catalunya estava a les seves mans –, que va passar d'uns 5.000 militants, al juliol de 1936, a uns 65.000 a finals del 1937. La UGT, que en tenia entre 15.000 i 20.000 en començar la guerra, passa a 425.000 a finals de l'any i a 600.000 el 1937. També la CNT va créixer desorbitadament, de 175.000 afiliats el 1936 a un milió, al febrer de 1937. Per mesurar aquestes xifres cal tenir en compte que sense un carnet sindical no es podia treballar i que si no es tenia un aval d'un partit o d'un sindicat la vida, ben sovint, corria perill. Tornant a les col·lectivitzacions, cal remarcar, a més, que bancs i caixes d'estalvi se n'escaparen. Aquestes entitats financeres van funcionar durant la guerra intervingudes per la Generalitat (i amb els comitès obrers de control en mans de la UGT). I que un bon nombre d'empreses – metal·lúrgiques i químiques – que tenien el capital, totalment o parcialment, en mans estrangeres, restaren també al marge del procés revolucionari (encara que tenien un comitè de control obrer, que no molestava, les relacionades amb la indústria de guerra). Al final de la guerra hi havia a Catalunya 4.500 empreses industrials o comercials amb comitès obrers de control, gairebé 2.000 de col·lectivitzades, i cinc o sis mil que formaven part dels agrupaments socialitzats (uns sis-cents), segons Rafael Pujol. Entre els més importants d'aquest darrer sector hi ha els Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya, amb 18 empreses i 6.500 treballadors; i el Sindicat de la Fusta Socialitzada de Barcelona, amb 5.000. A la ciutat de Barcelona va haver-hi 65 agrupaments; a l'Hospitalet de Llobregat, 30; a Granollers, 25; a Sabadell i Terrassa, 16 a cadascuna; a Tarragona i Badalona, 14. La guerra va provocar serioses dificultats econòmiques, perjudicant el proveïment de matèries primeres i la venda, per la pèrdua de mercats. Fou especialment greu la manca de productes energètics. En conjunt, l'experiment col·lectivitzador i socialitzador va anar sempre marcat negativament pels avatars del conflicte bel·lic. Va haver-hi una col·lectivització agrària, que fou molt intensa a l'Aragó en mans dels anarquistes (Fraga, Casp, Alcanyís, etc.), i molt menys a Catalunya. Varen crear-se unes quatre-cents col·lectivitats agràries, amb les finques expropiades i amb aportacions – no sempre voluntàries – dels pagesos que treballaven les seves propietats. En general, representaven només una part de les terres de cada municipi. El comunisme llibertari (amb terres explotades en comú, producció repartida entre totes les famílies, abolicionisme – teòric – de la moneda, etc.) es va donar molt poc a Catalunya (Ascó, Tivissa, etc.) i va provocar, quan va ser intentat, greus enfrontaments, com els de la Fatarella, al gener de 1937, on els pagesos es van defensar a trets d'escopeta de caça contra els col·lectivistes que venien de fora de la localitat, amb el balanç de trenta-quatre morts. També aquí, al camp, la varietat i el matís són grans; en localitats on les esquerres eren dominants, els comitès locals foren prudents, perquè comptaven amb dirigents preparats; molts pobles de tradició catòlica i conservadora, en canvi, sofriren uns abusos i una tirania exercida, sovint, per gent de fora de la vila. Per a posar ordre, i per a reconduir el procés revolucionari cap a la legalitat, o almenys fent-lo d'acord amb preceptes i normes oficials,

la Generalitat de Catalunya va crear, primer, el Consell d'Economia de Catalunya, l'11 d'agost de 1936, que a finals de setembre d'aquest any va passar a dependre del Consell Executiu d'aquella. I sobretot, amb l'aprovació del Decret de Col·lectivitzacions, el 24 d'octubre de 1936, que les estructurava i les regulava, establint les condicions que havien de reunir els seus òrgans de direcció, les seves atribucions; creant interventors de la Generalitat, que havien d'actuar a cada centre de producció col·lectivitzat. Va ser creada una Caixa de Crèdit Industrial i Comercial – el 10 de novembre de 1937 – per finançar aquestes empreses. El 28 de novembre de 1936 va ser regulada la creació d'agrupaments, que eren el resultat de la concentració per a activitats de determinades em– preses col·lectivitzades. El 7 d'agost de 1936 un decret de la Generalitat creava la Comissió d'Indústries de Guerra, amb l'objecte de coordinar la producció d'empreses, especialment metal·lúrgiques i químiques, que fabricarien el material de guerra. Catalunya no tenia experiència en aquest camp i va caldre improvisar, amb resultats prou satisfactoris. S'havien de fabricar equips militars, fusells, metralladores, explosius, espoletes, detonadors, bales, bombes, productes químics. Empreses que abans de la guerra produïen colorants feien ara explosius; obrers surotapers de Palafrugell produïen espoletes, detonadors i encebcs; fabriques de motors d'automòbil construïen ara avions; tallers mecànics carrossaven vehicles blindats, etc. L'acord, en aquest cas, entre la Generalitat, Esquerra Republicana i la CNT fou total. La Comissió va utilitzar la capacitat tècnica i productiva d'empreses com la Cros, La Maquinista Terrestre i Marítima, la Hispano Suissa, Pirelli, Riviere, Elizalde, etc. A l'octubre de 1936 controlava cinc–centes fabriques, en les quals treballaven 50.000 obrers, a més de 30.000 empleats en empreses auxiliars. Les tensions entre la Generalitat de Catalunya i el govern de la República van perjudicar aquest ram, i finalment les indústries de guerra de Catalunya van ser expropiades, l'11 d'agost de 1938, i transferides al govern central. Dins d'un procés general de caiguda de la producció industrial, destaca el creixement del sector metal·lúrgic, que a l'abril de 1937 arriba a un índex cent trenta, en relació al cent de 1936. Amb el pas de la guerra, i una vegada consumits els excedents acumulats abans, Catalunya va sofrir la manca de productes agrícoles i ramaders (i la població va començar a patir gana), des de finals de 1936 i començament de l'any següent. Va faltar l'hulla ja a l'octubre de 1936, i el petroli també. L'instrument bàsic de la política econòmica de guerra es deriva de l'aplicació dels Decrets de S'Agaró, aprovats entre els dies 8 i 12 de gener de 1937. Prenen el nom de la vila del Baix Empordà, on foren gestats per un equip de tècnics en finances i en economia, dirigits per Josep Tarradellas, aleshores conseller en cap del govern de la Generalitat de Catalunya. Els decrets substituïen els articles de l'Estatut relatius a les relacions entre l'Estat central i la Generalitat, en el pla financer, ja que aquesta havia d'afrontar despeses molt superiors i no previstes en l'Estatut, deriva– des de la guerra. Des del juliol de 1936 fins al novembre del mateix any, la Generalitat de Catalunya es va veure obligada a gastar més de 1.500 milions de pessetes per conceptes extrapressupostaris, a més dels 500 milions pressupostats, segons Josep M. Bricall. La Generalitat només va poder disposar de 250 milions de pessetes, la meitat dels quals procedien dels nous impostos creats pels Decrets de S'Agaró, per la qual cosa va haver de recórrer al ministre d'Hisenda de la República. El regateig va ser cons– tant, i no es va poder evitar «una dura política de negociació» entre els dos governs, resolta, en part, per l'acord marc pres a València el 15 de febrer de 1937. Excepte en el sector metal·lúrgic, la producció industrial va anar disminuint al llarg de la guerra. El tèxtil, per exemple, va baixar d'un índex 100, al gener de 1936, a 49 al desembre d'aquest any, a 39 al gener següent i a 20 a finals del 1937. El conjunt de la producció industrial va passar de l'índex 100, al gener de 1936, a 70 al febrer de 1937 i a 55 a l'abril de 1938.

LA VIOLÈNCIA

El 19 i el 20 de juliol les presons de Catalunya varen ser obertes i els presos quedaren en llibertat. Alguns, pocs, eren detinguts polítics i socials, però la immensa majoria eren delinqüents comuns. Les presons tornaren a omplir–se, però ara de persones de dreta, de religiosos, de militars, de gent de missa, conspiradors els uns, i els altres, quasi la totalitat, per les seves idees o creences. Els delinqüents alliberats aconseguiren armes, amb tota facilitat. Es diu que alguns es regeneraren i varen sortir voluntaris cap al front. I els altres?

Els nous presos eren tan nombrosos que aviat ompliren la Presó Model, el castell de Montjuïc, els calabossos de la Comissaria d'Ordre Públic i del Palau de Justícia, el vaixell Uruguay, etc. Les Patrulles de Control s'atorgaren una presó particular, a l'ex–convent de Sant Elies, que aviat va tenir una fama sinistra. Més

endavant, s'utilitzaren també com a presons els vaixells Argentina i Villa de Madrid, i l'ex-convent de Clarisses de les Corts. El SIM (Servei d'Investigació Militar), veritable policia política, va utilitzar presons privades, com els Palaus de Missions i d'Art Modern, a Montjuïc; el Seminari, al carrer de la Diputació; convents dels carrers de Vallmajor, de Saragossa, una torre de la Bonanova, i d'altres. Algunes d'aquestes reberen el nom de txeques – en record de la primera policia política creada pels bolxevics – i s'hi utilitzaren tècniques psicològiques de tortura, també. A Catalunya va haver-hi una repressió oficial, legal, utilitzant els mecanismes judicials regulars o extraordinaris, que no va poder, lògicament, sostreure's a la passió del moment, però que almenys fou pública. Foren els Tribunals Populars i el d'Espionatge i Alta Traïció. No obstant això, el major nombre de morts ho foren pels anomenats «incontrolats», que actuaven pel seu compte, sense el més mínim requisit legal, a la fosca – o a plena llum del dia – i sense perdre-hi gaires minuts. En el fons, gairebé tots els incontrolats eren perfectament coneguts, i, a vegades, estaven ben controlats. No sempre, però. Per altra part, no hi havia cap poder amb ganes i força per imposar ordre als primers mesos de guerra i de revolució. Unes vuit mil cinc-centes persones foren assassinades a Catalunya, especialment religiosos i gent de missa, segons J. Villarroya i **J. M. Solé**. La matança va començar el mateix 19 de juliol. Mentre uns lluitaven contra el feixisme, altres iniciaven la crema d'esglésies i de convents i la caça del missaire. Aquí va començar a perdre's la revolució i la guerra (i en tot cas no és segur que sense aquests excessos s'hagués guanyat, però el clima que s'hagués deixat a Catalunya hauria estat un altre, sense aquest brutal i injust rastre de sang). Segons les darreres investigacions, a Catalunya foren assassinats 1.541 sacerdots, dels 5.060 que hi havia a les 8 diòcesis catalanes, i 896 membres d'ordes religiosos. En total, doncs, 2.437 homes i dones de l'Església catalana varen ser assassinats. Els percentatges més alts corresponen a la diòcesi de Lleida, amb un 65,8 per cent de víctimes entre els sacerdots; a la de Tortosa, amb un 61,2 per cent; a la de Tarragona, un 32,4 per cent; a la de Vic, un 27,1 per cent; a la de Barcelona, un 22,3 per cent, fins a la més baixa, la de Solsona, amb un 15,7 per cent (la muntanya i les masies facilitaren, allí, la fugida als religiosos). Dels altres sis mil morts violentament a Catalunya, també una bona part eren gent de missa, laics, persones de militància catòlica o «beates», en una proporció més alta que la de «burgesos» assassinats. Tres bisbes – els de Barcelona, Lleida i l'auxiliar de Tarragona – van caure immolats, com també el gran historiador jesuïta Ignasi Casanovas. La Generalitat de Catalunya va intentar evitar la matança, i la destrucció d'edificis, d'arxius, de biblioteques i de tresors artístics de l'Església (tot cremava junt). Especialment el conseller de Cultura, Ventura Gassol, i el de Governació, Josep M. España, feren els impossibles per evitar els estralls. Salvaren els bisbes de Girona, Tortosa, Urgell i Solsona, i el cardenal Vidal i Barraquer, bisbe de Tarragona. Es facilita la fugida de Catalunya, lliurant passaports i protegint la sortida, a milers de persones (moltes d'elles de passat liberal, catalanista i república). El 21 de juliol, el govern de la Generalitat s'empara de tots els edificis religiosos, per evitar la destrucció dels que quedaven. Se salvaren la catedral de Barcelona, el monestir de Pedralbes, el de Montserrat (però no els seus monjos i els novicis, 21 dels quals, dels 180 que vivien a la comunitat, foren assassinats). Autoritats i comitès locals van evitar la crema de les catedrals de Girona, la Seu d'Urgell i Tarragona (però no la de Vic, una part de la qual fou destruïda). La Generalitat crea un equip encarregat del salvament del tresor artístic i monumental de Catalunya, en que destacaren A. Duran i Sanpere, Josep Gudiol, Jordi Rubió, Folch i Torres, M. Josep i Mayol, etc. Els consellers España i Ventura Gassol es van veure obligats a refugiar-se a l'estranger (a l'estiu i el 23 d'octubre, respectivament) per evitar que ser bombardejada en nou ocasions. El 2 de novembre Lleida va sofrir un atac aeri, amb un balanç de, potser, dos-cents morts. A partir del gener de 1938 augmentaren la intensitat i l'eficàcia dels bombardeigs damunt Catalunya: pel gener Barcelona fou atacada en vuit ocasions, amb més de sis-cents morts; i Reus, sis vegades. Des d'ara, Barcelona, Reus i Tarragona són atacades sistemàticament. Un dels més forts que sofrí Barcelona fou el dels dies 16–18 de març de 1938, amb tretze atacs aeris i més d'un miler de morts. Altres especialment durs varen ser els de Granollers, el 31 de maig d'aquest any, que produí més de dos-cents morts, i el de Badalona, el 30 de juny, amb seixanta-cinc morts. Quan ja la guerra acabava, Figueres fou bombardejada en sis ocasions entre el 26 de gener i el 7 de febrer de 1939. En conjunt, Barcelona va tenir més de 1.500 edificis afectats pels bombardeigs; a Figueres, el 24 per cent, i a Reus el 21 per cent dels edificis van sofrir-ne els efectes. A tot Catalunya, 2.138 edificis havien estat destruïts totalment, i 3.789 parcialment. Els morts foren uns 5.000 (aproximadament la meitat a Barcelona). Tenim, doncs, 8.500 assassinats, polítics i religiosos (més prop d'un miler de morts produïts al juliol de 1936 i als fets de maig de 1937), 5.000 morts per causa dels bombardeigs i 30.000 morts al front. Per a una població d'uns 3.300.000 que tenia Catalunya aleshores, «no estava gens

malament». El país trigarà temps a superar-ho.

ELS FETS DE MAIG

El 3 de maig de 1937 va iniciar-se a Barcelona un greu enfrontament entre els comunistes i la Generalitat de Catalunya, per un costat, i forces anarquistes i del POUM, per l'altre. Va ser una petita guerra dins de la guerra, símptoma de les tensions internes en el bàndol republicà. Durant la setmana de lluita, coneguda pels Fets de Maig, va haver-hi prop de dos-cents vuitanta morts. Més delicats varen ser els resultats polítics que se'n derivaren: pèrdua de poder dels anarquistes, i inici de la seva davallada; desaparició dels comunistes dissidents del POUM (i hegemonia dels comunistes oficials, del PCE i del PSUC, en l'aparell de l'Estat i en la vida pública); disminució del pes específic de la Generalitat de Catalunya (que va perdre el control de l'ordre públic) ; i, per altra banda, millora de la seguretat pública, amb la desaparició, no total, dels incontròls, i de les violències generalitzades. Els Fets de Maig vingueren precedits d'alguns esdeveniments significatius, mostra de les tensions i les rivalitats entre grups d'esquerra, com la protesta dels pagesos els anarquistes els assassinessin també a ells. Des del 20 de juliol, l'Església catalana fou una Església clandestina, que tornava a les catacumbes. Immolats, perseguits o exiliats els sacerdots; cremades, destruïdes o confiscades les esglésies, el culte públic inexistent, i el privat realitzat sota el perill de la vida. A poc a poc s'anà refent un culte minoritari, clandestí, des de finals del 1936. L'opinió catòlica catalana fou aculada cap al franquisme. Catalunya fou víctima també dels bombardeigs, navals i aeris, realitzats contra objectius militars i, sobretot, civils. El primer el realitza el creuer Canarias a la badia de Roses, el 30 d'octubre de 1936. Els primers mesos de la guerra la marina i l'aviació franquistes es concentraren en els atacs damunt aquesta zona per tallar o impedir les comunicacions amb França. Colera, Llança i Portbou foren molt castigades. El primer bombardeig de Barcelona va fer-se també des del mar (fou el creuer italià Eugenio de Savoia, el 13 de febrer de 1937, amb un balanç de 18 morts), i el primer atac aeri sobre la ciutat es va produir el 16 de març d'aquest any. Abans havien estat bombardejats des de l'aire Flix i Badalona. Tortosa, Tremp i Serds sofriren bombardeigs pocs dies després que Barcelona. A l'abril ho foren Reus i Tarragona. En aquesta última ciutat un bombardeig posterior, el 19 de juliol de 1937, va provocar més de 50 morts. Els avions sortien de les bases instal·lades a Mallorca i eren italians. Barcelona fou durament bombardejada el 29 de maig de 1937, amb 70 víctimes; j el mes d'octubre (amb bombardeigs els dies 1, 4, 13 i 25). Aquest mes Tarragona va contra la col·lectivització agrària en diverses localitats (la Garriga, la Fatarella, a finals de gener de 1937); l'assassinat del dirigent comunista Roldán Cortada, el 25 d'abril d'aquest any, i de tres anarquistes a Puigcerdà (un d'ells, «El Cojo de Màlaga», de dubtosa moralitat), dos dies més tard. Els esdeveniments citats són un exemple superficial d'un conflicte molt més greu, que enfrontava els anarquistes als comunistes i la Generalitat de Catalunya, i que podríem simplificar com espontànies (i desordre i violència) contra centralització d'esforços i ordre públic. L'hostilitat entre comunistes ortodoxos i dissidents, entre el PSUC i el POUM, va acabar d'enterbolir la situació. L'enfrontament entre stalinistes i trotskistes es produïa a escala europea, i les rivalitats dels dos grups catalans no eren altra cosa que un reflex d'aquella. Com a resultat d'això, el POUM va haver de plegar del govern de la Generalitat al desembre de 1936 (i Andreu Nin es va veure obligat a abandonar la Conselleria de Justícia). Els Fets de Maig s'inicien quan Artemi Aiguadé ordena a les forces d'ordre públic de la Generalitat ocupar la Telefònica, a la plaça de Catalunya de Barcelona, on la gent de la CNT-FAI controlava els serveis telefònics. L'incident no era més rellevant ni més delicat que molts altres conflictes entre forces polítiques i sindicals que s'havien produït a Barcelona des del juliol de 1936. Però llavors, a la primavera de 1937, el deteriorament de les relacions entre elles era més evident. En estendre's la notícia de la lluita a la Telefònica es produeixen enfrontaments generalitzats a tot Barcelona, deixa de funcionar el transport públic i comença a haver-hi víctimes mortals. Semblava una repetició del 19 de juliol, però amb bel·ligerants diferents. Els esforços de la plana major de la CNT-FAI (Garcia Oliver, «Marianet», Abad de Santillán) per imposar la calma foren infructuosos. El dia 4 fou el més sagnant, amb prop de vuitanta morts. L'endemà no va poder ja sortir la premsa (els tallers on s'imprimia «La Batalla», del POUM, foren requisats per les autoritats). A les dotze del migdia es va donar a conèixer la formació d'un nou govern de la Generalitat, format per Esquerra Republicana, la Unió de Rabassaires, el PSUC i la UGT i la CNT-FAI. En anar a prendre possessió el conseller A. Sesé, que havia de ser conseller sense cartera, fou mort davant del local del Sindicat d'Espectacles de la CNT, situat al carrer de Casp (fou substituït per R. Vidiella, del mateix grup). Un grup

anarquista molt minoritari, «Los Amigos de Durruti», dirigit per Jaume Badius, intentava capitalitzar la lluita en sentit radical (cosa que també feia el POUM, molt més verbalment). Des d'aquest dimecres 5 de maig, el govern de la República, a València, comença a prendre mesures: es va fer càrrec de l'ordre públic a Catalunya i va enviar, el dia 7, uns cinc mil guàrdies d'assalt cap a Barcelona. El dissabte 8 de maig la situació es va normalitzar. Va haver-hi també incidents, molt menors, a Tarragona, Tortosa, Vic i l'Alt Empordà. Tot i que algunes milícies del front van estar a punt de baixar cap a Barcelona (especialment les dirigides pel POUM), finalment es va imposar el bon sentit i no actuaren. Des d'aleshores, millora a Catalunya l'ordre públic, 1~ Patrulles de Control foren dissoltes. Andreu Nin fou detingut per agents de l'auto, i va desaparèixer (fou assassinat, segurament a Alcalá de Henares). El govern Largo Caballero va caure el 15 de maig (sense que ho poguessin impedir els quatre ministres anarquistes, tres dels quals eren els catalans Joan Peiró, Frederica Montseny i Joan Garcia Oliver) i dos dies després se'n forma un altre, presidit per Juan Nepri, on la presència comunista era molt més evident.

ELS INTEL·LECTUALS I LA CULTURA DE GUERRA

La major part dels homes de lletres, dels científics, dels artistes de Catalunya tenien posicions polítiques liberals o d'esquerra. N'hi havia d'indiferents o de neutrals, però eren comptadíssims, per no dir inexistent, els favorables a la dictadura militar o al feixisme. Una altra cosa fou que, amb la violència gratuïta que es produí a partir del 19 de juliol, molts d'ells es desinflexin, haguessin de fugir o acabessin veient amb bons ulls els de l'altre costat, per contraposició als excessos dels rojos. Des del primer moment van haver de passar la frontera els escriptors i els periodistes afins a la Lliga o conservadors, i els de signe catòlic. Entre els primers, J. Puig i Cadafalch, Gaziel, T. Garcés, Josep M. de Sagarra, Costa i Déu, Modest Sabaté, J. B. Solervicens, M. Brunet, F. Valls i Taberner, Octavi Saltor, etc. Un d'ells, Joan Estelrich, secretari de Cambó, era a París per participar en una reunió internacional del PEN Club quan va esclatar la guerra. Allí va dirigir la revista bimensual «Occident», que va treure trenta-cinc números entre l'octubre de 1937 i el març de 1939, com a eina de propaganda intel·lectual franquista. Entre els escriptors i els intel·lectuals catòlics que van haver de fugir, destaquen Carles Cardó, el musicòleg Higiní Anglès; A. Batlle, fundador dels Minyons de Muntanya; A. Bonet, creador de la Federació de Joves Cristians de Catalunya; el filòleg A. Griera. També marxaren Josep Pla, Valentí Castany, Pere Pruna, I. Agustí, etc. Altres emmudiren, sense fugir, però: Foix, J. M. Junoy, López-Picó, M. Manent, J. M. Casacuberta, Josep M. Folch i Torres. Molts dels intel·lectuals i dels artistes s'aixoplugaren sota les ales del PSUC, que oferia seguretat i treball. Tingueren una activitat més política i combativa, al costat de la República, els que ja abans estaven més polititzats, com Rovira i Virgili, Nicolau d'Oliver, J. Puig i Ferrer, Josep Carner Ribalta, Rafael Tasis, Bosch Gimpera, Serra Hunter, i, en menor grau, Ferran Soldevila. Altres es desvetllaren a la política, com Pere Quart; i uns pocs foren combatents: Avellí Artís-Gener, Ll. Ferran de Pol, Pere Calders, Joan Sales, Vicenç Riera Llorca. I algun fou assassinat per la FAI, com Josep M. Planas, el director d'«El Be Negre». Calders publica a «L'Esquella de la Torratxa» acudits i dibuixos, molts dels quals enormement incisius, contra el desordre i el fals revolucionarisme. És autor, també, d'un dels pocs llibres de guerra catalans publicats durant el conflicte, *Unitats de xoc*, amb prefaci de Carles Riba i gravats d'Enric Cluselles. La Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya intentà popularitzar la cultura en català, donant així feina a molts escriptors en dificultats, econòmiques o polítiques. Primer ho féu Ventura Gassol, i quan va haver de desaparèixer a l'octubre de 1936 l'obra la continuaren els nous consellers Antoni M. Suert, des del setembre de 1936 fins a l'abril de 1937, Tarradellas, i Carles Pi i Sunyer, després dels Fets de Maig fins a la fi de la guerra. Crearen nous premis literaris, com el Narcís Oller, de narracions curtes; el V. Almirall, de periodisme; el J. Maragall, d'assaig, i el premi Teatre Català de la Comèdia. Es mantingueren les subvencions a l'Institut d'Estudis Catalans, i foren confiscades les institucions camboianes de cultura, la Fundació Bernat Metge i l'Editorial Alpha, per salvar-les. El 1937 foren creats els Serveis de Biblioteques al Front (febrer) i els Serveis de Cultura al Front (setembre), que publicaren, a més, obres de C. Pi i Sunyer, F. Soldevila (*Fets d'armes de catalans*), *L'humor a la Barcelona del vuit-cents*, il·lustrada per Xavier Nogués, i dues antologies, *Poesia de guerra* i *Presència de Catalunya*, realitzada des de Josep Janés. Hi havia biblioteques als hospitals de sang de primera i de segona línia, i als sanatoris, que tenien un miler de volums cadascuna. Hi havia també biblioteques mòbils d'avançada, amb dos-cents cinquanta volums cadascuna. El 5 d'octubre de 1936 fou creat el Comissariat de Propaganda, adscrit a la Presidència de

la Generalitat, que sota la direcció del brillant periodista figuerenc Jaume Miravittles va desenvolupar una tasca de publicitat política i cultural de primer ordre. Va publicar la col·lecció d'opuscles *Antecedents i documents*, de pro– paganda política; *Visions de guerra i de reraguarda*, quaderns de fotografies; *Aspectes de la vida catalana*, col·lecció de divulgació; la revista «Nova Iberia», el «Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria». Va difondre la mascota «El més petit de tots» (creada per M. Paredes), idea treta de la cançó popular i que fou un dels més coneguts símbols de la Catalunya republicana en guerra. Va editar cartells de pro– paganda, col·leccions d'auques de publicitat satírico–política, eminentment populars. Llibres com *Madrid i Poetes russos de la Revolució*, antologia de Josep Carner– Ribalta, feta el 1926; poemes com el *No passareu!*, d'Apelles Mestres; *Oda a Barcelona*, de Pere Quart; *Defensa de Madrid i Defensa de Catalunya*, de Rafael Alberti. Va crear la productora cinematogràfica Laia Films, que realitzava i projectava notícia– ris setmanals en català i quinzenals en francès i anglès. Des del 1921 existia la secció catalana del PEN Club, però no sindicats ni agrupaments intel·lectuals, ni d'escriptors o d'artistes. La guerra va obligar a associar– se: neix, el 26 d'agost de 1936, l'Agrupació d'Escriptors Catalans, afiliada a la UGT, i un minoritari Grup Sindical d'Escriptors Catalans, lligat a la CNT, en el qual hi havia Anna Muria, X. Viura i Enric Lluelles. La primera d'aquestes fou la que tingué el suport de Ventura Gassol. De la col·laboració de les dues entitats va néixer la Institució de les Lletres Catalanes, el 13 de setembre de 1937, de caràcter més cultural i acadèmic, que s'encarrega de publicar la «Revista de Catalunya», tercera etapa. La Institució de les Lletres fou presidida per Pous i Pagès, amb Carles Riba de vice–president i F. Treball de secretari. Durant la guerra van aparèixer revistes culturals de gran qualitat; així «Mirador» (octubre 1936– juny 1937), «Meridià. Tribuna del front intel·lectual antifeixista» (gener 1938 – gener 1939). El millor de l'edició fet per empreses privades fou la Biblioteca de la Rosa dels Vents, i altres col·leccions tretes per Josep Janés. Va haver–hi, però, una nova literatura sorgida de la revolució? Sembla que no, i que continuaren vigents les figures i els corrents de pre–guerra, com ha escrit Enric Gallén. Va passar el mateix amb el cinema i les arts. La revolució fou social i política, no pas cultural ni artística. Com a exemple, podem citar la visita a Catalunya durant la guerra d'E. Piscator, una de les figures més rel·levants de la renovació teatral del segle actual; va tenir una gran rebuda oficial, però els teatres continuaren fent comèdia, costumisme, sarsuela, revista. Si no nova estàticament, sí més radical va ser l'aportació de Joan Oliver, «Pere Quart», amb la seva *Oda a Barcelona*, i la peça teatral *La fam*. Predomina, amb tot, com abans, l'estil realista. La novella amb temàtica de guerra és pràcticament inexistent i de poca qualitat literària; no així la poesia, en la qual la guerra és força present. Interessant fou la participació catalana al Pavelló de la República obert a París el 1937, en el marc de l'Exposició Universal de les Arts i les Tècniques: l'edifici fou construït per Josep Lluís Sert, i allí s'exposa – a més del *Gernika*, de Picasso – el *Pagès català en revolta*, de Joan Miró, i l'escultura *La Montserrat*, de Juli González. Però la major part d'obres que s'hi exposaren poden ser catalogades com de realisme bíblic tradicional, o de compromís polític sense renovació formal. Abans Miró havia realitzat el cartell *Aidez l'Espagne* i *La natura morta del sabatot*. I, en plena vena surrealista, Salvador Dalí, amic figuerenc de J. Miravittles, després d'intentar convèncer aquest de la necessitat de crear un «ministeri del caos» i d'oferir una obra per a ser exposada al Pavelló de París (oferta que fou rebutjada), pinta l'oli *Canibalisme de Tardor* i la tela *Espanya*, inspirades en el drama de la guerra, com també la prefiguració d'aquesta, la *Premonició de la Guerra Civil*. La fotografia fou un camp que la realitat va ajudar a desenvolupar–se: destaca, especialment, Agustí Centelles, un dels primers fotògrafs de guerra i de les lluites de carrer, que actuava sobre el lloc on es produïen els fets. El cartellisme i el cinema assoleixen un gran nivell; el primer sofreix una renovació temàtica i tècnica importants. El cinema espanyol, per la seva part, havia viscut una bona època els anys de la República, quan havia superat en recaptació el cinema nord–americà i l' europeu projectat a Espanya. Amb la guerra, el cinema va convertir–se en vehicle primordial de propaganda. Barcelona era el primer centre productor d'Espanya i el que tenia millors laboratoris de sonorització i de revelat. La indústria cinematogràfica va ser col·lectivitzada per la CNT–FAI. Es van produir dos llargs–metratges d'intenció anarquista, *Aurora de Esperanza* (d'Antoni Sau) i *Barríos Bajos* (de Pedro Puche), considerats com a precursors del neorealisme. La Generalitat, per la seva banda, va crear un Departament de Cinema, al capdavant del qual hi havia el cineasta Joan Castanyer (que a París havia col·laborat amb Jean Renoir i els germans Prévert), que tenia Laia Films i la distribuïdora Catalana Films. Al llarg de dos anys i mig, Laia Films va produir cent trenta–cinc documentals i noticiaris: entre els documentals destaquen *Delta de l'Ebre*, *Ollaires de Breda*, *Els tapers de la Costa* i *Vall d'Aran*, realitzats per Ramon Biadiu; i els bèl·lics de Manuel Berenguer (*Bombardeig de Lleida*, *Conquesta de Terol*),

i els de Biadiu (*Transformacions de la indústria al servei de la guerra i Catalunya*). El 1936 Laia Films en va produir 6; el 1937, 66; el 1938, 61, i 2 el 1939. De gran categoria, i d'un enorme interès artístic, social i polític, fou el cartellisme català de la guerra. N'hi havia hagut durant la República, però amb la revolució es van multiplicar el seu nombre i la seva qualitat. Va existir un cartellisme artístic i comercial, especialment remarcable a l'època del modernisme i a la noucentista, amb els noms d'Alexandre de Riquer, Ramon Casas, Santiago Rusiñol, Gali, Obiols, etc. Durant la República destacaren C. Arteche, Helios Gómez, Morell. Així no obstant, són la guerra i la revolució les que produeixen la florida del cartellisme. Més que pintors, els seus autors són els dibuixants de publicitat, els que fan les cartelleres dels cines, les dels teatres, les dels espectacles de varietats. Pinten cartells Miró, A. Clavé, etc., però els seus cartells no són els representatius; sí, en canvi, els de Martí Bas, Fontseró, R. Tona, Fàbregas, Henry, Bofarull, Subirats, J. Sola, Goni, més violents i enganxats, més de circumstàncies, però creats amb més força. Fets amb una tècnica de «ninotaire».

Aprofitant un Sindicat de Dibuixants Professionals (SDP), creat pocs mesos abans de la guerra per Helios Gómez, i adherit a la UGT, el 19 de juliol els oferí unes noves i immenses perspectives de treball. Algunes artistes participaren en la lluita, com el mateix Helios Gómez i Josep Petroli; altres visqueren l'exaltació revolucionària i es llançaren a pintar trens i vehicles. Els tres primers cartells que es feren, segons testimonia Carles Fontseró, foren *Unió és força. UGT–CNT*, de Sola; *Llegiu Treball*, de Riba i Rovira, i *Treballa per als que lluiten. UGT*, de Fontseró. Després, s'organitza un taller col·lectiu on els artistes del SDP realitzaven cartells per a totes les organitzacions que ho demanaven (i per tant la major part d'ells pintaren cartells per a partits i per a sindicats ben diferents, i amb consignes prou diverses). D'allí sortiren els famosos – per motius diferents – cartells: *I tu? Què has fet per la victòria?*; *Les Milícies us necessiten*; *Llibertat!*; *Feu tancs!*; *La batalla de l'ou*; els de l'11 de Setembre; els de l'ajut a Madrid i a Euskadi, etc. Al marge del cartellisme, obra gràfica d'impacte fou l'àlbum *Estampas de la Revolución*, dibuixat per Sim. El 27 de juliol de 1936 un decret de la Generalitat establí el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), per resoldre els problemes de l'ensenyament, creant una escola pública i gratuïta, no confessional, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat, en llengua catalana, i amb la coeducació. El president del CENU fou el mestre J. Puig Elías, de la CNT, educat a l'Escuela Moderna de Ferrer i Guardia. El pla de reforma educativa era molt ambiciós, però la realitat de la guerra el va retallar: hi hagué una certa normalitat escolar el curs 1936–37, no així l'any següent. Les mobilitzacions de mestres, els bombardeigs, les dificultats de transport, etc. varen trencar la vida escolar. De fet, la guerra fou un període de vacances per a nois i noies (i així ho posa en relleu, per exemple, el poeta Gabriel Ferrater). La novetat a l'ensenyament primari fou la coeducació. No pas a la Universitat, on sempre s'havia practicat, ni al Segon Ensenyament, on s'implanta durant la República. La Generalitat confisca els edificis de les escoles i els centres docents de l'Església. L'any escolar 1936–37 foren escolaritzats cinquanta mil infants. Després, l'arribada a Catalunya de centenars de milers de refugiats, bona part dels quals eren nens i joves, va acabar de desintegrar el sistema educatiu català. La premsa de guerra fou molt important. «La Vanguardia», al servei de la política negrinista, és una font d'informació extraordinària. També «Solidaridad Obrera». S'incrementa el nombre de publicacions en català; el 22 de febrer de 1937 la CNT va treure el diari «Catalunya», òrgan de la regional catalana, el primer que feia totalment en català (el director fou Eusebi C. Carbó, i l'inspirador, Joan Peiró). N'aparegueren setanta-dos números i va plegar després dels Fets de Maig; per poc temps va reaparèixer el setmanari «L'Insurgent» (juny del 1937), d'Estat Català; i la revista quinzenal femenina «Companya» al març d'aquest any, en la qual col·laboraren Aurora Bertrana, Mercè Rodoreda, Anna Muria, M. Teresa Vernet. Un altre fet fou la confiscació immediata dels tallers dels diaris per part de les organitzacions d'extrema esquerra: el PSUC convertí «El Matí» – afí a Unió Democràtica de Catalunya – en «Treball», Estat Català transforma el Brusí en «Diari de Barcelona», el POUM confisca «El Correo Catalán» per treure «La Batalla» i «Avant», – «Diari de Mataró» va convertir-se en «Llibertat». Continuaren els diaris d'esquerra «La Humanitat» i «La Publicitat». Però «La Veu de Catalunya» fou suprimida, així com «El Be Negre». Es mantingué, en canvi, «Patufet».

DESPRÉS DELS FETS DE MAIG

Retornada la normalitat relativa als carrers de Barcelona i de tot Catalunya una vegada dominat el conflicte de maig de 1937, es forma un nou Consell de la Generalitat el 29 de juny, que va durar fins a la fi de la Guerra Civil. Companys retornava a la presidència del govern, format per una coalició d'Esquerra Republicana i del

PSUC, amb l'afegitó simbòlic del rabassaire Josep Calvet (Agricultura) i de Bosch Gimpera (Justícia), del PCR. La CNT–FAI deixava així definitivament de formar part del govern de la Generalitat. ERC hi tenia, a més de Companys, Carles Pi i Sunyer (Cultura), Josep Tarradellas (Finances) i Antoni M. Sbert (Governació i Assistència Social), i el PSUC, Joan Comorera (Economia), Rafael Vidiella (Treball i Obres Públiques) i Miquel Serra i Pàmies (Proveïments). Durant la guerra el Parlament de Catalunya només va reunir-se sis vegades: el 21 de juliol de 1936, en sessió informal; el 18 d'agost, l'1 d'octubre i el 8 de març de 1937; i l'1 de març i l'1 d'octubre de 1938. Abviament, no va haver-hi eleccions municipals, ni al Parlament de Catalunya: a la sessió del 18 d'agost de 1937 el president de la Generalitat fou rellevat de la seva obligació estatutària de convocar eleccions a diputats mentre durés la guerra. Joan Casanovas, president del Parlament, va haver d'abandonar Catalunya, cap al novembre de 1936 (al seu lloc fou elegit Josep Irla, a la sessió de l'1 d'octubre de 1938, amb A. Rovira i Virgili i M. Serra i Moret com a vice-presidents). Casanovas, tornat després dels Fets de Maig, fou acusat d'haver mantingut contactes amb França i Gran Bretanya per tal d'aconseguir una hipotètica neutralitat de Catalunya, sota la protecció d'aquests dos països, i hagué d'exiliar-se, ara definitivament. L'afer fou esbombat pels comunistes (Comorera al Parlament, el 18 d'agost de 1937) i per Neguin, cap del govern de la República, al novembre de 1938. El cap de Seguretat i Serveis, Andreu Revertís, d'ERC, nomenat el 17 d'octubre de 1936, que estava d'acord, sembla, amb les negociacions de Casanovas, fou executat a finals de novembre de 1936. En conjunt, els casos Casanovas i Revertís són un assumpte prou complex, encara avui gens aclarit. El nacionalisme radical s'havia unificat pocs dies després d'iniciada la revolta i la guerra: el 22 de juliol de 1936, Nosaltres Sols!, el Partit Nacionalista Català i una fracció d'Estat Català separada d'ERC es fongueren en un sol grup que conserva el nom d'Estat Català (el qual publica el «Diari de Barcelona», primer, i després el «Diari de Catalunya»). Comptava amb poca gent, en general jove, la major part de la qual anà al front com a voluntària, a l'expedició a Mallorca i a l'Aragó, especialment. Vida difícil va tenir el POUM després dels Fets de Maig: fou dissolt i suprimit el seu periòdic «La Batalla», Andreu Nin assassinat, com hem escrit; molts dels seus dirigents (Jordi Arquer, J. Andrade, Gorkin, Pere Bonet, Enric Adroer «Gironella») foren jutjats pel Tribunal de Espionaje y Alta Traición i condemnats a 11 i 15 anys de presó (Largo Caballero, Companys i molta altra gent d'esquerra mostra la seva oposició al fet que fossin acusats de feixistes). Quan es produí la caiguda de Barcelona al gener de 1939 eren a la presó, però pogueren escapolir-se en la desbandada general d'aquell moment. Després de la caiguda de Bilbao, el 19 de juny de 1937, i prevista l'ocupació del que quedava d'Euskadi per les tropes franquistes, Aguirre, cap del govern basc, va voler traslladar els combatents bascos, els gudaris, al front català d'Aragó, però el govern de la República no ho va autoritzar. Els bascos es van retirar a Santona, on es van rendir a les tropes italianes. El govern basc s'instal·la a Barcelona cap al juliol de 1937. (Això va permetre obrir una capella al culte públic a Barcelona.) A l'octubre va traslladar-se també a la capital de Catalunya el govern de la República, des de València, on era després de la sortida de Madrid. Així, doncs, a la tardor de 1937 hi havia a Barcelona tres governs legals: el català, el de la República i el basc. A partir del maig de 1937 hi va haver una relativa tolerància religiosa, o en tot cas van disminuir, a Catalunya, gairebé totalment la persecució i els assassinats (n'hi va tornar a haver arran de la definitiva retirada republicana a començaments de 1939). Entre els bascos refugiats a Catalunya i la gent d'Unió Democràtica va establir-se una gran relació, i d'aquests ambients van sortir la major part de gestions encaminades a normalitzar l'activitat catòlica en zona republicana, cosa que bona part de l'Església clandestina no va veure de bon ull, després de la brutal persecució soferta: el pare Torrent, vicari general, clandestí, nomenat pel bisbe Irurita, abans del seu assassinat, es comunicava amb Roma mitjançant el consolat suís i s'oposava a l'obertura d'esglésies. La carta col·lectiva dels bisbes espanyols favorable a Franco (i no signada pel cardenal Vidal i Barraquer), els bombardeigs sobre Catalunya i l'afusellament a Burgos – el 9 d'abril de 1938 – del catòlic i catalanista Manuel Carrasco i Formiguera (capturat quan anava a Bilbao com a delegat comercial de Catalunya a Euskadi), acabaren de complicar les coses i la normalitat del culte catòlic no es va produir (fins i tot Maurici Serrahima, d'UDC, fou detingut pel SIM). La creació el 8 de desembre de 1938 d'un Comissariat de Cultes de la República va ser ja tan sols un acte simbòlic sense cap transcendència. A França, Joan Baptista Roca i Caball, d'UDC, va entrar en contacte amb els catòlics liberals, com J. Maritain i els dominics de la revista «Sept» i van fundar els Comitès per la pau civil i religiosa a Espanya, presidits per Alfredo Mendizábal i amb Roca i Caball com a secretari, amb l'objectiu de crear una tercera via entre els dos bàndols enfrontats en la Guerra Civil, i d'aconseguir una pau negociada. Publicaren el butlletí «La paix civile». Testimonis d'altra mena escriviren sobre la Catalunya en

guerra, i els seus llibres són clàssics del tema. Com a mínim convé citar els tan coneguts de G. Orwell (*Hornetatge a Catalunya*), H. E. Kaminski (*Els de Barcelona*) i A. Sieberer (*Katalonien gegen Kastilien*, traduït a Mèxic, el 1944, per J. Arquer com *España frente a Cataluña*). òbviament, a mesura que la guerra avançava, l'escassetat d'aliments s'accentua a Catalunya, i és tradicional, en la literatura i en el record de les persones, parlar de la fam i de les cues, del racionament, del mercat negre. També de la nombrosíssima presència de refugiats no catalans, procedents de les terres ocupades per les tropes franquistes: andalusos i asturians primer, després bascos, castellans, etc. I particularment de l'arribada dels funcionaris i de les seves famílies amb el desplaçament del govern de la República de València a Barcelona. És molt difícil quantificar aquesta presència (potser cap al mig milió de persones), que contribuï notablement a dificultar la vida quotidiana. Així com també és difícil d'avaluar les tensions entre funcionaris nous i població civil. També va haver-hi catalans a la zona franquista: els uns fugits en els moments de desordre, la majoria; els altres, simpatitzants amb l'aixecament. Sant Sebastià fou el lloc preferit pels fugitius catalans. La Generalitat va facilitar l'evacuació de persones en perill, generalment gent d'Església: més de 6.630 sortiren en vaixells francesos, amb l'ajut de la Generalitat. Altres passaren clandestinament pels Pirineus, d'amagat o subornant els anarquistes, que controlaven la frontera. No tots els que fugiren se n'anaren, però, a l'Espanya de Franco. Alguns es quedaren a França o, fins i tot, a Itàlia. Hi hagué, també, colònia catalana a Sevilla, a Burgos i a Sala– manca. Va haver-hi voluntaris catalans a les milícies falangistes, pocs, i sobretot a les tradicionalistes, fins al punt de constituir el Tercio de Nuestra Señora de Mont– serrat, format bàsicament per catalans.

LA BATALLA DE L'EBRE I L'OCUPACIÓ DE CATALUNYA

Al març de 1938 va iniciar–se l'ofensiva franquista sobre Catalunya, que culmina el 10 de febrer de 1939, amb l'ocupació de tot el territori català; amb això la guerra arribava a la seva fi a Catalunya. Aquesta no havia conegut operacions militars fins aleshores, perquè el front i la guerra s'havien produït a l'Aragó, o a Mallorca, etc. Començaren quan les tropes del general Yagüe ocuparen els poblets a l'est de Fraga; a primers d'abril van caure Lleida, Gandesa, Balaguer, Tremp i els embassaments del Pirineu, d'on sortia l'electricitat cap a Barcelona. Amb l'ofensiva de març–abril de 1938 l'exercit de Franco queda instal·lat a la vora dreta dels rius Segre i Noguera Pallaresa, amb caps de pont a la riba esquerra (els de Seròs i de Balaguer i el de Montsec–Tremp). Una contraofensiva republicana, que tingué lloc del 22 al 31 de maig, es realitza sobre aquests caps de pont per tal d'alleugerir la pressió franquista sobre el País Valencià i recuperar els embassaments i les centrals elèctriques del Prepirineu, sense èxit. Operacions republicanes posteriors es produïren a l'agost i al novembre d'aquest any, durant la batalla de l'Ebre, infructuosament també. Pocs dies després de l'entrada de l'exercit de Franco a Catalunya, un decret d'aquest signat a Burgos, el 5 d'abril de 1938, abolia l'Estatut de Catalunya «*en mala hora concedido por la República*». A un quart d'una de la nit del 24 al 25 de juliol de 1938 s'iniciava la batalla de l'Ebre, la més gran de les tingudes durant la Guerra Civil: centenars de barques, plenes de soldats republicans, creuaren el riu Ebre; posteriorment s'instal·laren passarelles, sobre flotants de suro, i ponts. L'atac va agafar per sorpresa l'exercit franquista, que va veure's obligat a retirar–se precipitadament. Setanta quilòmetres de front quedaren trencats per l'ofensiva republicana. Al vespre estava en mans dels republicans un cap de pont a la zona de Gandesa i un altre de menor a Mequinensa. En total, uns 500 km, amb 4.000 presoners. Només fracassa l'intent de pas per Amposta, efectuat per les Brigades Internacionals (dels 1.000 homes que havien passat el riu, 800 dels quals del batalló Comuna de París, només en queda un centenar), que es troba al davant amb els Tiradors d'Ifni, una de les millors unitats franquistes. L'exercit república va prendre Riba–roja, Ascó, Flix, Benissanet, Miravet, el Pinell, les serres de la Fatarella, Cavalls i Pandols, amb l'estratègica posició de les Camposines. El mateix dia 25 de juliol Franco ordenava la contraofensiva, perquè considerava que l'èxit república els donava un avantatge propagandístic amb vista a l'opinió pública internacional: de moment, foren obertes les comportes dels embassaments de Camarasa i altres, que van provocar una riuada impressionant, la qual va impedir que els republicans poguessin passar fins el dia 28. S'activa la batalla aèria, i la lluita es va concentrar entorn de Gandesa, que no pogué ser ocupada pels republicans, tot i utilitzar tres brigades internacionals. Franco acumula artilleria, aviació i tropes per destrossar l'exercit república a l'Ebre. Aquest dominava les vitals serres de Pandols i de Cavalls, però es trobava aculat contra l'Ebre i amb dificultats per a rebre aprovisionament, ja que el riu ho dificultava. Cap al 6 d'agost els republicans perdien la bossa de Mequinensa. Els republicans

resistien a la Terra Alta: els grans combats de la batalla de l'Ebre tingueren lloc a les serres de Pandols i de Cavalls, i a les Camposines de la Fatarella. Franco mateix va traslladar-se a l'escenari del combat a mitjan mes d'agost, i instal·la el seu lloc de comandament al Coll del Moro. El 21 de setembre, en plena batalla, Negrín, que ja sabia que estava perduda, va anunciar la retirada de les Brigades Internacionals (12.673 varen ser concentrats a la reraguarda, la meitat dels quals combatents a l'Ebre). El 27 i el 28 d'octubre foren acomiadats a Barcelona pel poble i les autoritats, i poc després passaren la frontera (encara que alguns es quedaren). També Franco retira uns 10.000 italians, a mitjan octubre, encara que el CTV Itàlia va continuar la guerra, amb la seva aviació, la seva artilleria i els seus carros de combat, així com una divisió italiana i tres espanyoles sota el seu comandament. La batalla de l'Ebre acaba convertint-se en una dramàtica lluita de desgast, realitzada en una àrea molt reduïda. Franco hi va concentrar 500 peces d'artilleria i la seva aviació, incloent-hi la italiana i l'alemanya de la Legió Cóndor. Finalment, a la matinada del 16 de novembre de 1938 les tropes republicanes repassaren el riu, en retirada, després de 113 dies de batalla, que havia costat uns seixanta mil homes als republicans (i la meitat als franquistes), a més de 200 avions i 1.800 metralladores. Franco havia acumulat 300.000 homes en el front de Catalunya, entre els Pirineus i el mar, que el 23 de desembre de 1938 iniciaren l'ofensiva final sobre Catalunya. L'exercit república estava dirigit per Hernández Sarabia, i comptava amb uns efectius humans similars als dels franquistes, però amb un clar desavantatge en armament, sobretot en artilleria i, especialment, en aviació. I també en moral, especialment després de la derrota de l'Ebre. Predominaven en els rengles de l'exercit república tropes fatigades, soldats recuperats de la reraguarda, «enxufats», i nois molt joves, sense gaire entrenament, els de les lleves «del biberó». La batalla final va començar al cap de pont de Seròs; les Borges Blanques va caure el 5 de gener de 1939 en mans del CTV, que avança per la carretera Lleida-Tarragona. El govern república decreta la mobilització general fins als 45 anys, que fou un fracàs total. L'estimulació política de la reraguarda, després de gairebé tres anys de guerra, de sofriments, de fam i de tensions internes, no dona resultats. No hi havia ja front, sinó línia discontinua de resistència. El 15 de gener les tropes republicanes estaven replegades darrere la línia Ponts – Cervera – Santa Coloma de Queralt – Tarragona. El 26 de gener les tropes de Franco entraven a Barcelona. Es produí una retirada general, convertida en desbandada, en la qual la població civil, funcionaris i tropes marxaven barrejats. A l'avantguarda hi anaven les tropes motoritzades italianes, que en l'última fase van posar-se darrere les brigades navarreses, per motius polítics i psicològics. Figueres va ser bombardejada, encara, en els darrers dies de la guerra, quan quasi ja no hi havia resistència. El 10 de febrer de 1939 les tropes de Franco arribaven a la frontera amb França. La guerra havia acabat a Catalunya, i es produí un exili massiu, sense precedents. Segons Edmon Valles, de finals de gener fins al 10 de febrer de 1939 passaren la frontera de França 353.000 persones, 180.000 de les quals soldats (més 10.000 ferits); la resta era personal civil: 68.000 infants, 64.000 dones, 11.000 homes adults, 9.000 ancians, i 11.000 no registrats. Val a dir que no tots ells eren catalans (molts eren refugiats a Catalunya) i que una bona part retorna a Catalunya al cap d'uns mesos. A França a la major part dels exiliats els esperaven els camps de concentració: a Argelers va arribar a haver-hi 65.000 homes, a Sant Cebrià 80.000, a Barcarès 35.000, a Gurs uns 12.000, a Agde 18.000. Va haver-n'hi també als Banyes d'Arles (Amélie-les-Bains), a Vernet d'Arieja, a Rieucros. Aquest èxode fou el drama final d'una guerra civil, ja prou dramàtica, que Catalunya no havia iniciat i en la qual es va veure immersa. Catalunya va perdre el seu autogovern i bona part dels seus intel·lectuals i professionals, així com la totalitat dels dirigents dels partits i sindicats d'esquerra. El catalanisme, la catalanitat, la cultura i, fins i tot, la llengua catalana (entesa com a vehicle de cultura i d'ús públic i no tan sols d'ús familiar) en quedaren greument afectats. Si a Espanya havien perdut les esquerres tan sols, a Catalunya qui sofrí els estralls de la guerra i del nou regim fou el país en conjunt i en especial els seus símbols més representatius.

DOCUMENTS

LA CONSTITUCIÓ DEL COMITÈ CENTRAL DE MILÍCIES ANTIFEIXISTES DE CATALUNYA

El dia 21 de juliol, davant l'ensulsiada general de les institucions republicanes, la totalitat de les forces antifeixistes de Catalunya varen decidir la constitució d'un organisme de contrapoder que, amb el nom de Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, actuaria com l'únic i autèntic govern de Catalunya, fins el mes de setembre de 1936. La preponderància de les organitzacions anarquistes (CNT i FAI) varen conferir

a aquest organisme un caràcter revolucionari, molt ben expressat pel text de constitució que, redactat per Joan Garça Oliver el mateix dia 21 de juliol, recollia les Facultats que s'atribuïa l'esmentat Comitè.

«Constituido el Comité de Milicias Antifascistas de Catalunya, este organismo, de acuerdo con el decreto publicado por el gobierno de la Generalitat de Catalunya en el Butlletí Oficial del día de hoy, ha tornado los siguientes acuerdos, el cumplimiento de los cuales obliga a todos los ciudadanos:

Primero: Se establece un orden revolucionario, al mantenimiento del cual se comprometen todas las organizaciones que integran el Comité.

Segundo: Para el control y vigilancia, el Comité ha nombrado los equipos necesarios a fin de hacer cumplir rigurosamente las órdenes que del mismo emanen. A este objeto, los eqmpos llevarán la credencial correspondiente que hard efectiva su personalidad.

Tercero: Estos equipos serán los únicos acreditados por el Comité. Todo aquel que actúe al margen serd considerado faccioso y sufrird las sanciones que detemine el Comité.

Cuarto: Los equipos de noche serán especialmente rigurosos contra aquellos que alteren el orden revolucionario.

Quinto: Desde la una hasta las cinco de la madrugada la circulación quedará limitada a los siguientes elementos: a) Todos los que acrediten pertenecer a cual—quiera de las organizaciones que constituyen el Comité de Milicias. b) Las personas que vayan acompañadas de algunos elementos que acrediten su solvencia moral. c) Los que justifiquen el caso de fuerza mayor que los obligue a salir.

Sexto: Con ob jeto de reclutar elementos para las Milicias Antifascistas, las organizacsones que constituyen el Comité quedan autorizadas para abrir los correspondientes centros de reclutamiento y entrenamiento. Las condiciones de este reclutamiento serán detalladas en un reglamento interior.

Séptimo: El Comsté espera que, dada la necesidad de constituir un orden revolucionario para hacer frente a los núcleos fascistas, no tendrd necesidad, para hacerse obedecer, de reclutar a medidas disciplinarias. El Comité: Esquerra Republicana de Catalunya, Artemi Ayguader, Jaurne Miravittles i Joan Pons; Partit d'Acció Catalana, Tomàs Fàbregas; Unió de Rabassaires, Josep Torrents; Unió Socialista de Catalunya, Josep Miret Yuste; Partit Obrer d'Unificació Marxista, Josep Rovira Canal; Confederació Nacional del Treball, Josep Asens, Buenaventura Durruti i Joan García Oliver; Federació Anarquista Ibèrica, Aurelio Fernández y Diego Abad de Santillán; Unió General de Treballadors, José del Barro, Salvado Gonzdlez y Antonio López.»

Juan GARCÍA OLIVER: *El eco de los pasos*. Ruedo Ibérico. Barcelona, 1978. Págs. 181–182.

LES MILÍCIES POPULARS DEL FRONT D'ARAGÓ

Per fer front a la insurrecció militar les organitzacions sindicals i polítiques catalanes varen haver d'improvisar un exèrcit de voluntaris que ben aviat es vagen denominar mil·lcies populars i que durant l'estiu jdel 1936 varen constituir el Front d'Aragó. Les característiques d'aquestes milícies s'allunyaven molt de l'organització i estructura d'un exèrcit convencionat. George Orwell, escriptor britànic i combatent internacional a les mil·lcies del PQUM, descriu el Cípus de funcionament que hi regia i les motivacions ideològiques que les inspiraven, abans de que la República promogués la creació de l'Exèrcit Popular.

En aque lla època i fins molt de temps després, les mil·lcies catalanes ccontinuuaven funcionant com al principi de la guerra. Els primers dies de la rebel·lió de Franco, les mil·lcies havien estat creades precipitadament pels diversos sindicats i partits polítics; cada una d'elles era essencialment, una organització

política, que havia d'acatar les ordres del seu partit tant com les dels Govern central. Quan, a primers del 1937, fou creat l'Exèrcit Popular, que era un exèrcit «apolític» organitzat segons el patró més o menys ordinari, les milícies de partit hi van ser teòricament incorporades. Però durant molt de temps els únics canvis que s'hi produïren van ser—ho sobre el paper; les tropes del nou Exèrcit Popular no van arribar a l'Aragó, en nombre considerable, fins el mes de juny, i fins a aquesta data el sistema de milícies continuà imperant. El punt essencial d'aquest sistema era la igualtat social entre els oficials i els homes. Tothom, des dels generals fins als soldats rasos, cobrava la mateixa paga, menjava el mateix, portava la mateixa roba i fraternitzava en termes de completa igualtat. Si volies clavar un copet amistós a l'esquena del general que manava la divisió i demanar—li un cigarret, ho podia fer, no se n'escandalitzava ningú. Almenys en teoria, cada milícia era una democràcia i no una jerarquia. Era sabut que calia obeir les ordres, però també era sabut que quan donaves una ordre ho feies de camarada a camarada, no de superior a inferior. Hi havia oficials i sots—oficials, però no pas una graduació militar en el sentit habitual; no ho havia títols, ni galons, ni cops de talons ni salutacions reglamentàries. Havien intentat implantar en les milícies una mena de model vivent de la societat sense classes. És clar que la igualtat no era perfecta, però ho era molt més que no ho hagués vist mai en lloc i molt més del que m'hauria semblat concebible en temps de guerra. Però confesso que, d'antuvi, l'estat de les coses, al front, m'horroritza. Com podia guanyar la guerra un exèrcit com aquell? Així és el que deia tothom, llavors, i, tot s que era cert, al mateix temps era irracional. Perquè, tenint en compte les circumstàncies, les milícies no haurien pogut ser gaire millors de l que eren. Un exèrcit modern, mecanitzat, no s'improvisa, i, si el govern hagués volgut esperar a tenir tropes ben ensinistrades, en Franco no hauria trobat cap resistència. Més tard es posà de moda criticar les milícies i afirmar que els defectes deguts a la manca d'entrenament i d'armes eren conseqüència del sistema igualitari. En realitat, una lleia de milícies acabada d'incorporar era una norma indisciplinada no pel fet que els oficials anomenessin «camarades» els soldats rasos, sinó perquè els soldats novells, sense instruir, són sempre una xusma indisciplinada. En la pràctica, el tipus de disciplina «revolucionària», democràtica, és més segur del que es podria esperar. En un exèrcit d'obrers, la disciplina és, teòricament, voluntària. Es basa en la lleialtat de classe, mentre que la disciplina d'un exèrcit de reclutes burgesos es basa, al capdavall, en la por. (L'Exèrcit Popular que substituï les milícies era un terme mitjà entre aquests dos tipus.) En les milícies, els mals tractes i els abusos, tan freqüents en un exèrcit ordinari, no haurien estat tolerats ni cap moment. Els càstigs militars normals existien, però només eren aplicats en cas de manament molt greu. Quan un home es negava a obeir una ordre, no el castigaven immediatament; abans calia con jurar—lo u obeir en nom de la camaraderia. Els cínics que no tinguin cap experiència en la conducció d'homes aniran de seguida que això no pot funcionar» de cap manera; però, en la pràctica, acaba per «funccionar», a la llarga. La disciplina fins i tot la de les pitjors lleies de les milícies millorà visiblement amb el temps. El mes de gener, la tasca d'ensinistrar una dotzena de reclutes novells gairebé em va fer tornar blancs els cabells. El mes de maig, durant una breu temporada, vaig comandar, com a tinent, una trentena d'homes, anglesos i espanyols. Tots havien passat mesos a la feina de foc, i mai no vaig tenir ni la més petita dificultat a fer complir una ordre o a aconseguir voluntaris per a una tasca perillosa. La disciplina «revolucionària es basa en la consciència política, en la comprensió de per que cal obeir les ordres; això demana temps, per a implantar—ho, però també demana temps la transformació d'un conte, a còpia d'instrucció en el pati d'una caserna. Els periodistes que feien molta del sistema de les milícies solien oblidar que les milícies havien hagut de sostenir el front mentre l'Exèrcit Popular s'entrenava a la rereguarda. I parla clarament a favor de la disciplina revolucionària» el fet que les milícies resistissin perfectament. Perquè fins al juny del 1937 no comptaven amb cap altra força que la lleialtat de classe. Els desertors individuals podien ser afusellats i ho eren, ocasionalment, però si un miler d'homes haguessin decidit passar—se, en grup, cap força no els hauria pogut impedir. Un exèrcit de reclutes normals, en les mateixes circumstàncies sense la seva política de batalla, s'hauria esfondrat del tot. I tanmateix les milícies van sostenir el front, encara que Déu sap que van aconseguir molt poques victòries, i les desercions individuals no hi eren freqüents. En quatre o cinc mesos que vaig passar a les milícies del POUM només vaig tenir notícia de la deserció de quatre homes, i, encara, dos d'ells eren amb tota seguretat espies que s'havien allistat per obtenir informació. Al principi, el caos evident, la manca general d'entrenament, el fet que sovint havia de discutir cinc minuts abans de veure obeïda una ordre, em deixava astorat i m'enfurismava. Jo tenia una mentalitat d'Exèrcit Britànic, i, certament, les milícies espanyoles eren molt diferents de l'Exèrcit Britànic. Però, tenint en compte les circumstàncies, eren

unes tropes molt millors que no hauríem pogut esperar.

George ORwats.: *Homenatge a Catalunya. Un testimoni sobre la revolució espanyola*. Ed. Ariel. Barcelona, 1969. Pàgs. 4345.

L'ABOLICIÓ DE L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE CATALUNYA

Una de les justificacions que havien utilitzat els militars que el juliol del 1936 es revoltaren contra la República era el perill en que es trobava Espanya de disgregació separatista. L'actitud espanyolista i antiautonomista de les dretes espanyoles gaudia, de fet, d'una llarga tradició històrica. En aquesta línia, una de les primeres disposicions que va prendre Franco quan, el dia 3 de març del 1938, va arribar a territori català fou abolir l'Estatut d'Autonomia de Catalunya que la República havia aprovat l'any 1932.

Ministerio del Interior. Ley disponiendo la abolición del Estatuto catalán. »El Alzamiento Nacional significó en el orden político la ruptura con todas las instituciones que implicasen negación de los valores que se intentaba restaurar. Y es claro que, cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y seis. Ahora sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido. »Pero la entrada de nuestras gloriosas urmas en territorio catalán plantea el problema, estrictamente administrativo, de deducir las consecuencias prácticas de aquella abrogación. Importa, por consiguiente, restablecer un régimen de derecho público que, de acuerdo con el principio de la unidad de la Patria, devuelva a aquellas provincias el honor de ser gobernadas en pie de igualdad con sus hermanas del resto de España. »En consecuencia, a propuesta del Ministro del Interior y previa deliberación del Consejo de Ministros, »DISPONGO »

Artículo primero. La Administración del Estado, la provincial y la municipal de las provincias de Lérida, Tarragona, Barcelona y Gerona, se regirán por las normas generales aplicables a las dichas provincias. »

Artículo segundo. Sin per juicio de la liquidación del régimen establecido por el Estatuto de Cataluña, se consideran revertidos al Estado la competencia de legislación y ejecución que le corresponde en los territorios de derecho común y los servicios que fueron cedidos a la región catalana en virtud de la Ley de quince de septiembre de mil novecientos treinta y dos. »Así lo dispongo por la presente Ley, dada en Burgos a cinco de abril de mil novecientos treinta y ocho. El Año Triunfal.

FRANCISCO FRANCO

Josep BENET: *Catalunya sota el règim franquista*. Ed. Blume. Barcelona, 1978. Pàgs. 174–175.

L'OCUPACIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA

Amb l'ocupació de Barcelona per l'exèrcit de Franco el dia 26 de gener del 1939, fou nomenat cap dels «Servicios de Ocupación de Barcelona» el general de brigada Eliseo Alvarez Arenas. El mateix dia en que prenia possessió del seu càrrec, el 27 de gener, publicava un ban on establí les normes del règim d'ocupació que estaria vigent a Barcelona el dia 1 d'agost del 1939. En el seu preàmbul manifestava molt clarament l'actitud que adoptaria el nou règim respecte a Catalunya i, més concretament, respecte a la llengua catalana.

«Bando. Don Eliseo Alvarez Arenas, General de Brigada del Ejército Español, Subsecretario de Orden Público en el Gobierno Nacional, Jefe de los Servicios de Ocupación de Barcelona. Hago saber i Barceloneses y españoles todos que reside en Barcelona: ¡El triunfo de las armas del Caudillo Franco acaba de concederos el inmenso beneficio de la liberación y el altísimo honor de que los hombres y las tierras de esta región laboriosa y fecunda se incorporen, de modo lleno, definitivo e irrevocable a la grandeza y unidad de la Patria.

»Nadie crea que por el hecho de que el estruendo de los cañones y el fragor de los cornbates ha prece dido a nuestra entrada en BarceLona, vaya aquí a ejercitarse un derecho de conquista. Nadie suponga que el peso de unos vencedores va a desplomarse sobre los cuerpos débiles de los vencidos. Dejando aparte la obra que la Justicia ha de realizar en los culpables de la gran tragedia española y en los criminales responsables de delitos comunes, ns Cataluña ni los catalanes tienen nada que temer de este régimen que hoy se snaugura en BarceLona con el gran júbilo de la madre que recupera a sus hijos perdidos. »Persuadido de que Cataluña siente a España y la unidad española, pese a la maldad de algunos y a los errores de muchos, el Caudillo Franco formula la promesa solemne de respetar en ella todo lo auténtico de su ser y que no aliente pretensiones separatistas ni implique ataques a aquella sacrosanta unidad. Estad seguros, catalanes, de que vuestro lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido; de que vuestras costumbres y tradiciones a través de las cuales expresáis los ricos matices de una raza fuerte y firmemente sensible, hallarán en el nuevo régimen los más calurosos asensos, de que vuestra economía, piedra angular de la economía española, con la que forma un todo indivisible, será urgentemente reconstruida y Barcelona volverá a ser inmediatamente el emporio de riqueza y de trabajo que le dio hace siglos el primer lugar en el Mediterráneo. »España entera espera que Cataluña, en la gran obra de la reconstrucción nacional, aportará junto a su es fuerzo y a su riqueza, al par que su sentido económico, su patriotismo reverdecido y fecundo con la sangre

vertida en esta Cruzada. F que asimilando en segunda, con su inteligente capacidad de recepción, los principios reactivos del Movimiento, será factor decisivo para que se lleve a feliz término la Gran Revolución Nacional. »Pero las circunstancias por que atraviesa, inmediatanzente después de una contienda como la presente, obligan a vivir un periodo transitorio de recuperación de la normalidad, en el que un fuerte prinripio autoritario, unas normas eficaces y una férrea disciplina para exigir su cumplimiento hagan posible la pronta obtención de aquélla **PRESENTES, EN TODAS, LAS CONSIDERACIONES QUE ANTECEDEN ORDENO Y MANDO:**

»Artículo 1. Como consecuencia de la declaración del Estado de Guerra, aplicable a todo el territorio nacional, el territorio catalán liberado, incluso la ciudad de Barcelona, quedan comprendidos en dicha situación.

»Art. 2; Queda sujeto a mi Autoridad el Orden público y el restablecimiento de la vida civil. En consecuencia, todas las demás autoridades, personas investidas de cargo social, funcionarios, corporaciones, empresas de todo orden y particulares vienen obligados a acatar y cumplir mis órdenes directas y las que mis Agentes y Delegados transmitan, a cooperar activamente al mantenimiento del orden público, a la seguridad de personas y al restablecimiento de la vida económica y doméstica.

»Art. 3. Los poseedores de armas de fuego y sustancias inflamables o explosivas quedan obligados a entregarlas en el plazo de doce horas, sin excusa alguna en los puestos de orden público en que exista anuncio o rótulo de recepción de ellas. Sólo quedan exceptuados de esta orden los Jefes, Oficiales y soldados del Ejército liberador, las milicias integrantes del mismo y las fuerzas de Orden público a mis órdenes.

»Art. 4. Se declaran requisados y a mi disposición todos los vehículos y medios de comunicación de cualquier clase, las estaciones radioemisoras, los salones de espectáculos con sus instalaciones, las imprentas y talleres de grabado y toda clase de existencias de papel y pasta para su fabricación.

»Art. 5. Quedan intervenidos por mi Autoridad todos los artículos de comercio, se reputen o no de primera necesidad. En consecuencia, los poseedores de stoks, depósitos o cantidades superiores al consumo ordinario vienen obligados a cumplir mis órdenes y las de mis Agentes, en todo lo que dispusiera sobre tales artículos, especialmente con referencia a declaración de existencias, venta, precios, distribución, desplazamiento, transporte y conservación.

»Art. 6. Toda la documentación obrante en Centros, Organismos, Dependencias, Oficinas de Asociaciones

o entidades políticas, sociales y sindicales queda también intervenida. Se prohíbe su sustracción, ocultación o confusión.

»Art. 7 Se inmoviliza también, a mi disposición y con igual prohibición, el material impreso y gráfico de todas clases, de propaganda política y social; los negativos y las copias de películas cinematográficas y discos gramofónicos.

»Art. 8 Queda prohibida toda incautación, requisita o desposesión que no esté ordenada por mi Autoridad. Asimismo se prohíbe toda clase de registros y detenciones que no sean practicados por agentes de mi Autoridad, salvo en caso de delitos flagrantes.

»Art. 9. Los bienes abandonados o pertenecientes a ausentes deberán ser respetados escrupulosamente, sin que nadie, salvo mis Agentes, pueda alterar su actual situación.

»Art. 10. Todo el que tenga en su poder bienes que no le pertenezcan deberá presentar declaración escrita de los mismos a mis Agentes, quedando obligado a la custodia de aquéllos hasta que se le ordene lo procedente.

»De modo especial se tendrá en cuenta esta prevención por lo que respecta a objetos históricos, artísticos o de valor intrínseco.

»Art. 11. Deberán ponerse en marcha inmediatamente, o continuar en ella si no se hubiese interrumpido, todas las fábricas, talleres y establecimientos fabriles; debiendo acudirse a la Comisión de recuperación industrial cuando se encontraren obstáculos o dificultades que lo impidieran. Los funcionarios que estuvieron al servicio de la extinguida Generalidad en los términos que se expresan en 1ª Orden de 15 de enero del excelentísimo señor ministro de la Gobernación, deberán presentarse en sus oficinas respectivas.

»Art. 12. Quedan prohibidas todas las actividades políticas o sindicales que no se desarrollen dentro de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. En cuantas manifestaciones y actuaciones de esta se promuevan deberá presidir la más completa fidelidad al espíritu de unificación y de hermandad, quedando prohibido cuanto a ello se oponga o de cualquier manera contribuya a sembrar discordias o desavenencias entre los españoles, lo que sancionaría fulminantemente como el más grave delito de traición.

»Art. 13. Los insultos y agresiones a todo militar, funcionario público o individuo perteneciente a las Milicias que han tomado las Armas para defender la Nación se considerarán como insultos a Fuerza Armada y serán perseguidos en juicios sumarísimos, aun cuando en el momento de la agresión o insulto no estuvieren aquéllos desempeñando servicio alguno.

»Art. 14. Los funcionarios, Autoridades o Corporaciones que no presten el inmediato auxilio que por mi Autoridad o por mis subordinados sea reclamada para el establecimiento del orden o ejecución de lo mandado en este Bando, serán suspendidos inmediatamente de sus cargos, sin perjuicio de la correspondiente responsabilidad criminal, que les será exigida por la Jurisdicción de Guerra.

»Art. 15. Serán juzgados por procedimiento sumarísimo todos los delitos comprendidos en los artículos V, VI, VII y VIII del Tratado segundo del Código de Justicia Militar.

»Art. 16. Quedan también sometidos a la jurisdicción de Guerra, y serán sancionados del mismo modo, por procedimiento surnarbismo.

- *Los delitos de rebelión, sus conexos, atentados, resistencia y desobediencia a la autoridad y sus agentes y demás comprendidos en el Título 3. del Código Penal ordinario, bajo el epígrafe Delitos contra el Orden Público.*

- *Los de atentado contra toda clase, medios de comunicación, servicios, dependencias o edificios de carácter público.*
- *Los cometidos contra las personas o la propiedad por móviles.*
- *Los realizados por medio de la Imprenta u otro medio cualquiera de publicidad.*

»Art. 17. *Se considerarán como rebeldes, a los efectos del Código de Justicia Militar, y serán juzgados en la forma expuesta:*

- *Los que propalen noticias falsas o tendenciosas con el fin de quebrantar el prestigio de las fuerzas militares y de los elementos que prestan servicios de cooperación al Ejército.*
- *Los poseedores de armas de fuego o sustancias inflamables o explosivas, que carecieren de la debida licencia o autorización para ello.*
- *Los que celebren cualquier reunión, conferencia o manifestación pública sin previo permiso de la Autoridad, solicitado en la forma reglamentaria y los que asistan a ellas.*
- *Los que cometan delitos de los comprendidos en los Apartados B), C) y D) del artículo anterior.*
- *Los que tiendan a impedir o dificultar el abastecimiento de artículos de primera necesidad, eleven injustificadamente los precios de los mismos, o de algún modo contribuyan a su encarecimiento.*
- *Los que coarten la libertad de contratación o de trabajo o abandonen éste, ya se trate de empleados, patronos u obreros.*

»Art. 18. *Serán sometidos a la previa censura dos ejemplares de todo impreso o documento destinado a la publicidad.*

»Art. 19. *Los que pusieran en funcionamiento estaciones radioemisoras particulares se considerarán rebeldes a los fines del Código de Justicia Militar.* »Art. 20. *La Jurisdicción de Guerra podrá dejar de conocer, remitiéndolas a la jurisdicción ordinaria, de las causas incoadas que, hallándose comprendidas en este Bando, no tengan, a juicio de las Autoridades Militares, relación directa con el Orden Público.*

»Art. 21. *Las Autoridades Civiles y Judiciales desempeñarán sus funciones en todo lo que no se oponga a lo anteriormente preceptuado.*

»Art. 22. *El presente Bando empezará a regir a partir de la fecha de su publicación.*

»Dado en Barcelona, a veintisiete de enero de 1939. El General de brigada del Ejército Español, Subsecretario de Orden Público ELISEO ALVAREZ ARERJAS.»

Josep BENBT: *Catalunya sota el règim franquista*. Ed. Blume. Barcelona, 1978. Pàgs. 225–228.

BIBLIOGRAFIA

Contigut: Història de Catalunya, Edicions 62: De la Revolució de Setembre a la Guerra civil 1868–1939.

Documents: La Guerra Civil a Catalunya.

Fotos: Història de Catalunya, Edicions 62: De la Revolució de Setembre a la Guerra civil 1868–1939.

Història de Catalunya Multimedia 'La Vanguardia'.

Mapes: Història de Catalunya Multimedia 'La Vanguardia'.